

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut

AVALIKU MÕISTUSE RAKENDAMINE VALITUD EESTI
SEADUSTELE: PROBLEEMID PRAKTIKAS JA TEOORIAS

Filosoofia magistritöö

Oliver Daniel

Juhendaja: Mats Volberg
Tähemärkide arv: 140,443

Tartu 2025

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Avaliku mõistuse filosoofilised alused	5
1.1 Avaliku mõistuse teooriate põhieeldused	5
1.2 Konsensuse teooria õigustamisega seotud tingimused	8
1.3 Koondumisteooria õigustamisega seotud tingimused	14
1.4 Avaliku mõistuse rakendamine ja probleemolukord	17
1.4.1 Kitsas ja lai vaade avaliku mõistuse rakendamisel	17
1.4.2 Teoriast võrsuv probleemolukord	20
2. Empiirilise uurimistöö disain	25
2.1 Empiirilise uurimuse metodoloogia	25
2.2 Juhtumite valik	27
3. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse analüüs	29
3.1 Õigustamine ja institutsionaalne kontekst	29
3.2 Kasutatud õigustuste kokkuvõtted	30
3.3 Õigustuste analüüs	34
3.4 Õigustustele hinnangu andmine	37
4. Mootorsõidukimaksu seaduse analüüs	40
4.1 Kasutatud õigustuste kokkuvõtted	40
4.2 Õigustuste analüüs	42
4.3 Õigustustele hinnangu andmine	46
5. Tulemused ja vastuväited	49
5.1 Empiirilise analüüsi tulemuste üldistamine	49
5.2 Institutsionaalse konteksti probleem	50
5.3 Ettenägematu kõrvalmõju argument	53
5.3.1 Ettenägematu kõrvalmõju argumenti kriitika	58
Kokkuvõte	60
Kasutatud allikad	61
Resümee	65
Annotatsioon	66
Abstract	67
Lisad	68
Lisa 1. Õigustamise tingimuste kokkuvõtlik tabel	68
Lisa 2. Juhtumite õigustuste analüüsi tabelid	69

Sissejuhatus

Seaduste kehtestamine on poliitika lahutamatu osa. Elada seadustega reguleeritud ühiskonnas tähendab elada maailmas, kus indiviidide tegutsemine on allutatud seaduste kontrollile. Tekib küsimus, miks peaksid kodanikud alluma seadustele, selmet igas olukorras ise otsustada, kuidas tegutseda. Liberaalne poliitikafilosoofia vastab: seadused on kodanikele *õigustatud*. Kodanikud küsivad, *miks* nad peaksid konkreetsele seadusele alluma ja asuvad otsima *põhjuseid* ehk seda, miks on seadusele allumine nende jaoks antud juhul õigustatud. Õigustamata seadustele ei pea alluma. Kuidas leida seadust õigustavad põhjused? Appi tuleb avalik mõistus¹ (*public reason*). Avalik mõistus on spetsiifiline arutlemisviis, millega saavad kõik ühiskonna liikmed välja selgitada, kas ja miks on seadus neile õigustatud. Avalik mõistus on omane üksnes poliitilisele sfäärile, mistõttu on see struktureeritud poliitikas leiduvate iseärase faktide ja normide järgi, erinedes igapäevasest privaatsest mõistusekasutusest.

Käesoleva töö eesmärgiks on rakendada avalikku mõistust kahe konkreetse Eesti seaduse – perekonnaseaduse muutmise seadus (2023) ja mootorsõidukimaksu seadus (2024) – analüüsimiseks, et välja selgitada, kuidas on neid õigustatud ning seejärel neid õigustusi hinnata. Ühtlasi arendan enda empiirilise uurimuse tulemusena välja filosoofilise kriitika avalikku mõistust käsitlevate teooriate ühe eelduse kohta. Nimelt on probleemne eeldus, mille järgi avalikku mõistust peab kasutama iga seaduse õigustamiseks (nn lai vaade). Siinse uurimistöö teesiks on, et laia vaate eeldus tuleb tagasi lükata.

Eelöeldu põhjal võib tekkida küsimus, miks uurida ühes riigis vastuvõetud konkreetseid seadusi? Võiksime avaliku mõistuse kontseptsiooni najal tuletada mitmeid formaalseid

---

¹ „Avalik mõistus“ on ingliskeelse „public reasoni“ eestikeelne tõlge, mis on kasutusel tõlketraditsioonis. Tanel Vallimäe on selle tõlkinud niimoodi John Rawlsi teoses „Õiglus kui ausameelsus. Taasesitus“ (2015). Tuginen siin Vallimäe eeskujule. Termin „mõistus“ võiks asenda „arutlemise“ või „põhjendamisega“. Kahjuks ei taba need terminid, mida siinsed filosoofid on „reasoni“ all mõelnud. Rawlsi jaoks on sedasorti mõistuse paradigmaatiliseks näiteks kohtus asetleidev mõistusekasutus (Rawls 1996: 231). Ka Eesti põhiseaduses on kirjas, et üksnes kohus tegeleb õiguse mõistmisega. Sedasorti mõistus pole kasutusel igapäevaelus, vaid on kammitsetud kindlate normide ja väärtustega. Täiendavalt, kuna kasutame „public reasonit“ ainult siis, kui pöördume üksteise poole *kodanikena* ja mitte lihtsalt kaasinimestena, osutab avalik mõistus üksnes kodaniku rollis olevale eriomasele mõistusele, mis suunab käitumist laiemalt ja mille üks osa on arutlemine.

protseduure, mille täitmisel saame öelda, et seadused on õigustatud. Näiteks Riigikogus toimuv seadusloome toimub teatud protseduuride järgi, seaduseelnõude üle arutletakse komisjonides ja täiskogus, arutellu kaasatakse erinevaid mõjutatud ühiskonnagruppe, tehakse muudatusettepanekuid ning hääletatakse seaduse üle mitu korda. Sedasorti protseduuride olemasolu tühistab vajaduse uurida süvitsi seaduse õigustamist. Enne siinse uurimistöö alustamist saab kriitik niimoodi öelda, et tegelen pseudoprobleemiga.

Seaduste õigustamisel on eelnevalt kirjeldatud protseduuridest hoolimata siiski oluline roll. Esimene protseduurilise mudeli puudujääk on, et miski selles ei takista niisuguste seaduste vastuvõtmist, mis on vastuolus liberaaldemokraatia põhimõtetega. Järgides kõiki protseduurilisi reegleid on näiteks võimalik vastu võtta seadus, mis eemaldab hääletusõiguse kõigilt kodanikelt peale rikkurite. Lahendus poleks keelata õigusi ära võtvate seaduste menetlemine, sest selleks võib olla häid põhjuseid, näiteks kui teatud grupp ühiskonnas kuritarvitab oma õigusi, mis õõnestab riiklikku julgeolekut. Teine, palju sügavam puudus on see, et protseduuriline mudel ei paku selgitust, miks konkreetne seadus on õigustatud. Protseduuride täitmine ütleb üksnes seda, et seadus on õigel moel vastu võetud, ent mitte enam. Me ei saa aga rahulduda sellega, et seadusloome toimub mustas kastis, kammitsetud ainult protseduuriliste reeglite poolt. Vältimaks olukorda, kus protseduuridega manipuleerimise tulemusena võetakse vastu liberaaldemokraatia põhimõtetega vastuolus seadus, oleks vaja seada seadusloomele sisulised piirangud. Just nimelt avaliku mõistusega seaduste õigustamine on üks sedasorti sisuline piirang, mis filtreerib välja lubamatud seadused. Selleks et näidata, miks on konkreetne seadus õigustatud, tuleb see nn must kast avada ja asuda loodavaid seadusi konkreetselt õigustama. Antud juhul on poliitikud selle töö ära teinud ja minu ülesandeks on niisiis analüüsida ning hinnata nende kasutatud õigustusi.

Töö struktuur koosneb viiest peatükist. Esimeses peatükis tutvustan kahte peamist avaliku mõistuse teooriat, konsensust ja koondumist. Võtan kokku nendes leiduvad õigustamisele seatud tingimused, mida rakendan edaspidi konkreetsete juhtumite analüüsimisel. Teine peatükk on pühendatud töö empiirilise osa metodoloogia kirjeldamisele ja juhtumivaliku tutvustamisele. Kolmas ja neljas peatükk tegelevad põhjalikumalt kahe valitud seaduse analüüsimisega. Viimases peatükis üldistan oma tulemusi ning pakun välja selgituse, miks sedasorti tulemused tekkisid. Viimaks esitan enda argumenti laia vaate vastu.

1. Avaliku mõistuse filosoofilised alused

1.1 Avaliku mõistuse teooriate põhieeldused

Järgnevalt tutvustan kahte avaliku mõistuse teooriat, konsensusse ja koondumise oma. Konsensusse teooria peamisteks esindajateks on John Rawls ja Jonathan Quong, koondumisteooriat esindavad põhiliselt Gerald Gaus ja Kevin Vallier. Minu eesmärgiks on esmalt kirjeldada nende teooriate jagatud eeldusi ja mõisteid ning seejärel kummagi teooria õigustamisega seotud tingimusi. Seeläbi moodustub ka teoreetiline raamistik edasiseks empiiriliseks analüüsiks. Viimases alapeatükis kirjeldan teoreetilises raamistikus tekkivat probleemi, mis tingib vajaduse rakendada avalikku mõistust konkreetsete juhtumite uurimiseks. Järgnevalt esitan ülevaate avaliku mõistuse teooriatele iseloomulikest joontest.

Konsensusse teooria põhiliseks omaduseks on, et seadust tuleb õigustada kõigile kodanikele samade põhjustega. Teine versioon avalikust mõistusest on koondumisteooria, milles lükatakse tagasi nõudmine, et seadusi peab õigustama üksnes samade põhjustega. Seadus on õigustatud siis, kui igal kodanikul leidub oma põhjus seaduse toetamiseks, ent millega teised ei pea seejuures nõustuma. Sedasi koonduvad (*converge*) kodanikud seisukohale, et seadus on igäühe jaoks õigustatud. (Billingham 2016: 137; Gaus & Vallier 2009: 53; Gaus 2011: 425; Isaac 2023: 3; Vallier 2015: 143) Siin ja edaspidi kasutan fraasi „avaliku mõistuse teooria“ katusterminina, millega viitan mõlemale kirjeldatud verisoonile.

Tüüpiliselt selgitatakse avaliku mõistuse vajalikkust sellega, et demokraatlikus ühiskonnas saavad kõik kodanikud võtta osa poliitilise võimu teostamisest. Ühiselt võetakse vastu otsuseid ja luuakse reegleid, millega mõjutatakse võimu all elavate kodanike õigusi, vabadusi ja kohustusi. Rawls täheldas, et niisuguses olukorras tekivad kodanike vahel lahkarvamused selle üle, kuidas ja milliste eesmärkide teostamiseks tuleb poliitilist võimu kasutada. Konfliktide tekkepõhjuseks on mõistuspärase pluralismi fakt. On normaalne, et erinevad kodanikud kujundavad välja sageli omavahel ühitamatud mõistuspärased vastused kõikvõimalike filosoofiliste, moraalsete, poliitiliste, religioosete jms küsimuste kohta. Pluralism tähistabki nende maailmavaadete paljusust. (Quong 2011: 2; Rawls 1997: 766, 770) Siit tekib aga küsimus, kuidas saab võimu ühiselt teostada, kui ühiskonnas eksisteerivad põrkuvad nägemused selle kasutamisest? Liberaalne poliitikafilosoofia pakub

selle lahenduseks, et kodanikud peavad üksteisele õigustama² tehtavaid otsuseid. Poliitikas on õigustamiseks tarvis avalikku mõistust.

Järgmiseks on avaliku mõistusega õigustamine võrdsustatud seaduste legitimeerimisega.

Rawls on kirjutanud:

vastastikkuse kriteeriumist lähtuv poliitiline legitiimsus väidab: meie poliitilise võimu teostamine on kohane ainult siis kui me siiralt usume, et põhjused mida pakume oma poliitiliste tegude kohta ... on piisavad ja me mõistuspäraselt arvame, et teised kodanikud võivad samuti mõistuspäraselt neid põhjusi aktsepteerida (Rawls 1997: 771)

Võrdsustamise põhjus on järgmine. Teooriate üks alusveendumus on, et kõik inimesed on vabad ja võrdsed, s.t kellelgi pole loomupärast autoriteeti sundida teisi käituma nii nagu tema tahab (Gaus 2011: 22; Quong 2011: 2). Poliitilise otsuse vastuvõtmisega kaasneb see, et kodanikud peavad käituma kindlal moel, tihtilugu vastupidiselt oma tahtmisele. Näiteks siis, kui seadusega kehtestatakse liikluses piirkiirus, peavad kõik juhid piirangust kinni pidama, isegi kui paljud neist eelistaksid suuremat sõidukiirust. Otsus on toonud kaasa kodanike sundimise, millega kaasneb omakorda vabaduse vähenemine. Sellegipoolest võivad kodanikud sundimisega teatud tingimustel nõustuda. Legitiimsus tähendabki siin moraalset õigust sundida kodanikke käituma teatud moel, sest kodanikud on ise sedasorti sundimisega nõustunud. (Gaus & Vallier 2009: 53; Gaus 2011: 9; Larmore 1999: 605–607; Quong 2011: 1–2) Austamaks inimeste vabadust ja võrdust, tuleb sundimist õigustada, kastudes selleks teatud kriteeriumitele vastavaid põhjuseid (vt 1.2–3) (Billingham 2016: 136–137). Õigustamata sunnijõu kasutamine on alati väär ja seadus on õigustatud ainult siis, kui kõigil avalikkuse liikmetel leidub sobilik põhjus seaduse aktsepteerimiseks (Gaus & Vallier 2009: 53). Üldiselt mõistetakse sunnijõu all teisele kodanikele käskude vormis „tee x!“ andmist ja nende käskude jõustamist. (Gaus 2011: 11–15, 463–469, Quong 2011: 108–109, 112)

---

² Eesti keeles saab terminit „justification“ tõlkida kahetiselt: põhjendamine ja õigustamine. Põhjendamine kõlab neutraalsemalt kui õigustamine, võrdle nt: „Peaminister põhjendas Riigikogule riigieelarve puudujääki.“ ja „Peaminister õigustas Riigikogule riigieelarve puudujääki.“. Teisel juhul tekib mulje, et peaminister on midagi halba korda saatnud (tekitanud eelarvesse puudujäägi) ja üritab end välja vabandada. Liberaalset poliitikateooriat läbib intuitsioon, et seadused piiravad vabade kodanike tegutsemist, olles nii negatiivse varjundiga ja igasuguste piirangute kehtestamine tuleb välja vabandada ehk õigustada. Seetõttu kasutan läbivalt „justification“ tõlkevastandina sõna „õigustama“.

Kuigi mõlema teooria jaoks on kesksel kohal õigustamine, pole õigustamise protsessi kohta kirjanduses välja käidud kõikehõlmavat teooriat ning lähtutakse vaid üldisemast õigustamise käsitlusest (vt Motchoulski 2020: 845; Vallier 2015: 153). Õigustamine leiab aset siis, kui tuuakse välja põhjused, mis on millegi tegemise või mitte tegemise kasuks (Quong 2011: 110). Abstraktsemalt on õigustamise skeem järgmine. Mul on põhjus X, millest järeldan, et pean sooritama tegevuse Y. Põhjus X tuleneb omakorda minu kõikvõimalike väärtuste ja uskumuste kogumikust Z. Näiteks, olles liberaaldemokraat, väärtustan kodanike vabaduse ja võrdsuse laiendamist ühiskonnas õiguste juurde andmisega (Z). Naistele hääleõiguse andmine laiendab kodanike vabadust ja võrdsust (X). Järelikult toetan naistele hääleõiguse andmist (Y).

Mõlemad teooriad idealiseerivad avaliku mõistuse kasutajaid. Konsensuse teooria keskmes on ideaalse ühiskonna mõistuspäraste kodanike hüpoteetiline kogukond, kellele omistatakse teatud liberaalsed uskumused ja väärtused, misjärel hakatakse uurima, milliseid põhjuseid sedasorti kodanikud kasutada võivad (Quong 2011: 143–144). Koondumisteooria alustab seevastu päriselt eksisteerivatest kodanikest, koos nende päriselt olemasolevate uskumuste ja väärtuste kogumiga, ning lähtub nende ratsionaalse mõtlemise võimete piiridest. Idealiseerimise käigus vabastatakse nad ainult mõtlemise puudujääkidest ja säilitatakse alusena idealiseeritud päris kodaniku uskumuste ja väärtuste kogum. Ainus normatiivne nõue idealiseerimisel on normatiivne mõistuspärasus. Idealiseeritud kodanikud peavad pidama ka teisi vabadeks ja võrdseteks, mõistma, kuidas toimib moraal ja aktsepteerima mõistuspärase pluralismi fakti. Psühhopaatidele ja muudele kodanikele, kes ei aktsepteeri teiste vabadust ja võrdsust või soovivad seda isegi hävitada, ei pea õigustama ja neid ei idealiseerita. (Gaus 2011: 36, 267–281, 415)

Viimane oluline jagatud eeldus on, et peamiselt peavad õigustamisega tegelema riigivõimu esindajad. Rawlsi järgi on avaliku mõistuse ideaal täidetud „millal iganes kohtunikud, seadusandjad, valitsusjuhid ja muud riigiametnikud ... järgivad käitumisel avaliku mõistuse ideed ja selgitavad teistele kodanikele oma põhjuseid fundamentaalsete poliitiliste seisukohtade toetamiseks“ (Rawls 1997: 768–769). Kohtunikud, ministrid, parlamendisaadikud jms riigivõimu esindajad omavad otsest kontrolli ja teostavad riigi sunnivõimu, mistõttu lasub neil silmatorkavalt suurem kohustus järgida avalikku mõistust (Vallier 2015: 140, 154). Gaus ja Vallier on seda kohustust edasi arendanud ja väitnud, et

riigivõimu esindajate ülesandeks on luua keskkond, milles kodanikud saavad väljendada oma seisukohti erinevate poliitiliste küsimuste suhtes, koguda see info kokku ja nende vaadete põhjal luua õigustus (Gaus & Vallier 2009: 66–69). Järgnevalt tutvustan kummagi teooria õigustamise käsitlust täpsemalt, alustades konsensuse omaga.

1.2 Konsensuse teooria õigustamisega seotud tingimused

Selgitamaks konsensuse teooria õigustamisega seotud tingimusi, on vaja omakorda tuua sisse veel paar mõistet. Kõigepealt tuleb määratleda sobivad põhjused.³ Sobivad põhjused on Rawls defineerinud vahekorras kõikehõlmava doktriiniga. Kõikhõlmav doktriin kätkeb (1) sügavalt omaks võetud omavahel kooskõlas olevaid uskumusi filosoofiliste, moraalsete ja religioosete teemade kohta; (2) väärtuste hierarhiaid ja kuidas väärtusi omavahel dilemmades tasakaalustada ja (3) põhinevad juba olemasolevatel mõttevooludel, on suhteliselt stabiilsed, aga arenevad aeglaselt ajas edasi (Rawls 1996: 59). Näited niisugustest kõikehõlmavatest doktriinidest on kõiksugused *-ismid*, näiteks klassikaline liberalism, utilitarism, marksism, mis tegelevad (peaaegu) kõikidele nimetatud teemadega, ja need, mida jaatavad tavalised kodanikud, aga kes pole oma uskumusi niivõrd põhjalikult mõelnud ega pühendu neile kuigi tugevalt ega teadlikult. Oma kõikehõlmavale doktriinile apelleerivate põhjustega saame õigustada enda tegutsemisvalikuid.

Õigustamine kõikehõlmavate doktriinidega pole Rawlsi järgi lubatud, sest need ei täida vastastikkuse kriteeriumit. Vastastikkuse idee seisneb selles, et õigustamisel saan pakkuda teistele ainult selliseid mõistuspäraseid põhjuseid, mille kohta siiralt arvan, et kõik teised saavad neid mõistuspäraselt aktsepteerida sinuga samasuguste vabade ja võrdsete kodanikena, keda ei sunnita kuidagi antud põhjuseid aktsepteerima (Rawls 1997: 770). Teisisõnu, õigustamisel saan kasutada üksnes põhjuseid, mille kohta arvan, et kõik teised, kellel on teistsugused kõikehõlmavad doktriinid, saavad mõistuspäraselt antud põhjuseid aktsepteerida. Näiteks on sedasorti põhjuseks kõigi inimeste võrdsuse kaitsmine või

---

³ Kasutan fraasi „sobilikud põhjused“ katusterminina. Edaspidi tuvastan töös selle kahte varianti: õiged põhjused ja mõistetavad põhjused.

südametunnistuse vabaduse rõhutamine. Rawlsi arvates saamegi vastastikkuse kriteeriumit täitvaid põhjuseid kasutades õigustada kõigile tehtavaid poliitilisi otsuseid ja niimoodi tagada otsuste legitiimsus.

Järgmiseks võimegi küsida, missugused põhjused täidavad vastastikkuse kriteeriumit. Nende otsimine algab Rawlsi üldisemast tähelepanekust, mille järgi tuleb avalikku mõistust kasutada ainult poliitikas leiduvate fundamentaalsete küsimuste lahendamisel. Nendeks on põhiseaduslikke aluseid (*constitutional essentials*) puudutavad küsimused, nagu milline on riigikord, millised volitused on usaldatud erinevatele võimudele, millised peavad olema kodanike põhiõigused ja -vabadused, ja jaotava õigluse probleemid (*matters of basic justice*), mis puudutavad seda, kuidas ühiskonnas jagatakse erinevaid (materiaalseid) ressursse, hüvesid ja võimupositsioone, mis pole reguleeritud põhiseadusega. (Rawls 1996: 227–229)

Vastused sedasorti küsimustele leiame Rawlsi järgi poliitilisest õigluskontseptsioonist.⁴ Selles on loetelu põhivabadustest, õigustest ja võimalustest, millele on omistatud eriline prioriteet ja kaal ning mis sisaldab vahendeid, mis tagavad kõigile kodanikele oma vabaduste tõhusaks kasutamiseks vajalikud ressursid. Ometi ei selgu sellistest üldistest nõuetest iga aspekti täpne tõlgendus. Iga spetsiifiline õigluskontseptsioon tõlgendab neid omamoodi ja tekib kogum õigluskontseptsioone, mis sarnanevad üksteisele üldjoontes, aga pole täiesti ühetaolised. (Rawls 1997: 773–774) Pole üllatav, et õigluskontseptsioon sisaldab endas liberaalseid fundamentaalseid väärtusi, nagu vabadus, võrdsus, õiglus ja uskumusi ühiskonnast kui ausast koostöösüsteemist ning et ühiskonnades eksisteerib mõistuspärane pluralism (Quong 2011: 39, 166). Samuti leidub nendes arusaam ühiskondlikust hüvest (*common good*) ja eelnevaga seotud väärtused, nagu õigustamatu sunni vältimine, ühiskondliku stabiilsuse hoidmine, õiglane materiaalsete ressursside jaotus, üldine heaolu, riigikaitse jne. Peamine on see, et neid väärtuseid saaksid kõik mõistuspärased kodanikud põhimõtteliselt aktsepteerida, need on iseseisevad (st

---

⁴ „Poliitilisel“ on siinkohal tehniline tähendus, mis erineb igapäevaelus kasutatavast tähendusest. Tehnilise määratluse on lahti kirjutanud Rawls (vt Rawls 1997: 776), mille hoomamine pole siinkohal oluline. Lugemise lihtsustamiseks osutan edaspidi lihtsalt õigluskontseptsioonile.

sõltumatud kõigist kõikehõlmavatest doktriinidest) ja leitavad ühiskonna poliitilisest kultuurist. (Rawls 1997: 776) Õigluskontseptsioonile apelleerivad põhjused on seepärast ainsad õiged põhjused. Välistatud on põhjused, mis apelleerivad ainult kõikehõlmavatele doktriinidele ja asjade seesmisele väärtusele (vt Quong 2011: 12, 29) ning samuti muud laadi põhjused, mis pole otseselt kõikehõlmavate doktriinidega seotud, nt statistiline toetus, parteiprogramm, kindla valijaskonna erihuvid, oluliste isikute uskumused jne.

Siinkohal on kasulik teha eristus tegijast lähtuvate (*agent-relative*) ja tegija neutraalsete (*agent-neutral*) põhjuste vahel (Quong 2011: 111). Tegijast lähtuvad põhjused on tingimata seotud mõne konkreetse tegijaga. Näiteks kui mulle meeldib mängida lauamänge, siis on tegemist põhjusega, mille alusel otsustan minna lauamänguturniirile. Kedagi teist selle põhjuse alusel ma lauamänguturniirist osa võtma sundida ei saa. Tegijate suhtes neutraalsed põhjused on põhjused kõigile, sõltumata nende uskumustest ja väärtustest. Nende põhjuste sisu ei osuta tingimata ühelegi konkreetsele tegijale. Oletame näiteks, et kõigil on moraalne kohustus aidata hädasolijaid. Sellisel juhul, kui juhtun järves nägema uppajat, toimib nimetatud kohustus põhjusena, millest lähtuvalt pean nii mina kui teised uppajat aitama.

Selline eristus on kasulik, sest selle kaudu selgub, millise iseloomuga on Rawlsile meelepärased põhjused. Õige põhjuse peamiseks tunnuseks on, et see peab olema aktsepteeritav nii minule kui teistele mõistuspärasele kodanikele. Kui tegemist on põhjusega ainult minu jaoks, mida teised ei aktsepteeri, siis ei või ma sedasorti põhjust kasutada. Õige põhjus on põhjus kõigile, see pole tingimata seotud ainult mõne kindla tegijaga. Definiitsiooni alusel on niisiis õigete põhjuste näol tegemist tegija neutraalse põhjusega. Kvalifitseerumaks õigeks põhjuseks, peab põhjus vastama mõistuspärasusega seotud normatiivsetele tingimustele. Kui antud tegija neutraalset põhjust saavad kõik mõistuspärased kodanikud põhimõtteliselt aktsepteerida, on tegemist õige põhjusega. Edaspidi osutangi fraasiga „õige põhjus“ äsja kirjeldatud põhjustele.

Konsensuse teooria õigustamise esimeseks tingimuseks on õige põhjuse kasutamine. Järgmiseks on täiendatud õigete põhjuste kirjeldust kahe tehnilise terminiga. Õigeid põhjuseid iseloomustab jagatus (*shared reasons*) ja ligipääsetavus (*accessibility*), mida vahepeal kirjeldatakse kokkuvõtlikult avalike põhjustena (*public reasons*). (Billingham 2016: 137; Gaus & Vallier 2009: 52, 56–58; Vallier 2015: 142, 2019: 489)

Ligipääsetavaust on Vallier defineerinud järgmiselt:

A põhjus X on ligipääsetav avalikkusele siis ja ainult siis, kui avalikkuse liikmed (piisaval idealiseerimisel) näevad, et X on õigustatud ühiste hinnangut andvate standardite [*common evaluative standards*] alusel. (Vallier 2011: 369)

Kontrollimaks, kas ligipääsetavuse kriteerium on täidetud, küsime „kas meie hinnanguid andvate standarditega saab kiita heaks põhjuse X kasutamise?“. Kui jah, siis on ligipääsetavuse tingimus täidetud. „Ühiste hinnangut andvate standardite“ all peab Vallier silmas normatiivse või deskriptiivsete sisuga väidete kogumit, mis täpsustavad, mida indiviid usub või peaks uskuma/tegema. Standarditega õigustatakse mõne põhjuse kasutamist.⁵ Tegu on mõõdupuudega, millega kas heaks kiita või lükata tagasi mõne tegevuste sooritamine. „Ühised“ tähendab siin, et sedasorti standardid on ühiskonnas laialt levinud ja tunnustatud. (Vallier 2011: 369, 2016: 607–608) Seetõttu saame liigitada mitte-ligipääsetavateks kõik need põhjused, mis pärinevad üksnes kõikehõlmavatest doktriinidest. Tüüpiline näide sellest on, et religioonist pärinevad põhjused pole ligipääsetavad avalikkusele, sest paljud kodanikud ei oma põhjuste aluseks olevaid religioosseid veendumusi. Samas näiteks jagatud tõendusmaterjalil põhinevatest teadusteooriatest tuletatud põhjused on ligipääsetavad. (Vallier 2016: 599–600)

Jagatus on kraadi võrra kangem. Jagatud põhjuseid omavad kõik mõistuspärased (või muul moel idealiseeritud) kodanikud ühiskonnas (Quong 2011: 261). See tähendab, et kõiki kodanikke ühendab omavahel see, et nende jaoks on X õige põhjus. Mis eristab jagatust ligipääsetavusest on, et ligipääsetavuse puhul üksnes hinnatakse teatud ühiste standardite alusel põhjuse X sobilikkust, ilma, et kodanikud tingimatult ise omaksid põhjust X. Jagatud põhjuste korral ütleme, et kõik kodanikud omavad põhjust X. (Vallier 2019: 489) Mõlema terminiga on võimalik kehtestada kodanikele ja riigivõimu esindajatele piirangu printsiip, mille kohaselt ei tohi nad õigustamisel sisse tuua kas ligipääsetavuse või jagatuse kriteeriumitele mitte vastavaid põhjuseid. Konsensuse teoorias kehtivad need printsiibid ühtemoodi nii kodanikele enestele kui riigivõimu esindajatele (Quong 2011: 256).

---

⁵ Sama asja kirjeldasin alapeatükis 1.1 liberaaldemokraadi näitega.

Kuna õige põhjuse võib ära tunda kahel moel, kodanikud omavad kas samu hinnangut andvaid standardeid või konkreetselt sama põhjust, tekib küsimus, kas mõlemad tingimused peavad olema täidetud, et saaksime antud põhjust pidada õigeks põhjuseks? Kuna antud töö eesmärgiks on uurida, kuidas on tegelikult seadusi õigustanud riigivõimu esindajad, pole otseselt vajadust nõuda mõlema tingimuse täitmist. Suuremas plaanis pole (vähemalt poliitikule) erilist vahet, mil viisil on põhjus jagatud kodanike vahel. Tähtsaim on, et see on kuidagi kõigi kodanike vahel jagatav. Nõudes, et mõlemad tingimused peavad olema täidetud, võime ekslikult välistada mõne potentsiaalselt õige põhjuse. Eksimuste vältimiseks võime öelda, et kui emb-kumb tingimus on täidetud, on tegemist õige põhjusega.

Järgmisena käsitlen õigustamise tegevusega seotud tingimusi. Õigustamine on Quongi järgi põhjuste andmine millegi tegemise kasuks. Õigustamisel pakutakse õigluskontseptsioonile apelleerivaid põhjuseid ja selle käigus balansseeritakse omavahel erinevaid, vahel konkureerivaid poliitilisi väärtusi. (Quong 2011: 207) Rawls on sarnase kirjelduse pakkunud. Avalikul õigustamisel esitatakse loogiliselt kehtiv argument teistele kodanikele. Argument algab eeldustest, mille kohta arvame, et nendega saavad nõustuda ka teised, ja jõuab samasuguse järelduseni. Nii eeldused kui järeldus sisaldavad õigeid põhjuseid ja avalikkusele vabalt kättesaadavaid empiirilisi tõendusmaterjale. Mitte-filosoofidele, siinkohal riigivõimu esindajatele, võib alati täieliku ja korrektse argumendi esitamine käia üle jõu. Gaus on välja toonud, et kodanikud pole täisratsionaalsed ja avaliku mõistuse teooriat ei peaks seetõttu konstrueerima lähtuvalt sellest eeldusest (vt Gaus 2011: 235–244). Praktika eripäradest lähtuvalt saame siin eristada osalist ja täielikku õigustamist. Osalisel õigustamisel on argumendi koostamisel midagi puudu jäänud, aga see sisaldab endas ka õigeid põhjuseid ja sobilikku järeldust. Näiteks kliimaga seotud tegurite reguleerimisel seadusega alustatakse avalikkusele kättesaadavatest andmetest ja uuringutest kliimamuutuse kohta, sõnastatakse eesmärgid muutuste mõjude pidurdamiseks/neutraliseerimiseks ja järeldusena pakutakse välja kindel vahend eesmärkide saavutamiseks. Võib juhtuda, et seosed eesmärkide, vahendite, põhjuste ja tagajärgede vahel on niivõrd intuiitiivsed, et õigustamise käigus neid otsesõnu välja ei öelda. Ettepanekut ei saa siiski pidada täielikult õigustatuks, sest on tekkinud mitmeid lünki. Seda näidet võime vastandada olukorraga, kus lähtepunkt on sama, aga seaduse ettepaneku tegija on ise lahti seletanud ja välja toonud kõik vajalikud seosed eelduste,

andmete, eesmärkide ja järelduse vahel, kasutades selle käigus õigeid põhjuseid. Kahe näite najal võime kirjeldada õigustamise tegevust kas osalise või täielikuna ja öelda, et vähemalt üks tingimus peab olema täidetud.

Õigustamise tegevust saab siinkohal täiendada koondumisteooria otsustavuse mõistega (vt 1.3). Lühidalt seisneb mõte selles, et õigustuses olev põhjus alistab või trumpab üle alternatiivsed põhjused. Otsustavuse kriteeriumi lisamisel saab küsida, kas selle täitmine on konsensuse teooria jaoks tarvilik või piisav tingimus. Oletame praegu, et see pole tarvilik ja vaatame, kas sedasi tekib mõni probleem.

Kõigepealt on oluline, et ka Rawls⁶ ise ei pea seda pealtnäha tarvilikuks, sest kodanikud peavad ainult pakkuma üksteisele argumente, mille kohta nad siiralt usuvad, et see on teistele vastuvõetav (Rawls 1997: 786). Iga õige põhjus on sama hea kui teine. Ometi võib tekkida probleeme selle tingimuse täitmisel. Mõistuspärased kodanikud oskavad moodustada loogilisi arutluskäike, mis viivaid neid õigete põhjuste juurest vastavate järelduste juurde. Oletame, et mõistuspärane kodanik Jaak on leidnud õige põhjuse X_a ja selle baasil moodustanud kehtiva argumendi, mis viib järelduseni Y. Kui ta esitab enda argumenti teistele, siis esitab mõistuspärane kodanik Uku Jaagule põhjuse X_b , mis näitab, et põhjus X_a ei vii tegelikult järelduseni Y. Pärast mõningast järelemõtlemist nõustub Jaak Ukuga ja mõistab nüüd, et X_b alistab X_a . Siin tekib aga küsimus, kas sellisel juhul saab endiselt öelda, et Jaak on õigustanud järelduse Y toetamist? Tundub, et ei saa. Jaak on küll pakkunud teistele õigele põhjusele tugineva argumendi, aga nüüd sarnaselt teistega ta enam seda ei aktsepteeri.⁷ Jäädes enesele kindlaks ning öeldes, et põhjusel X_a baseeruv argument on vaatamata kõigele õigustanud järelduse Y toetamist, käituks Jaak ebamõistuspäraselt. Nõuda teistelt selle argumendi aktsepteerimist, kuigi ta ise enam seda argumenti ei aktsepteeri, on vastuolus mõistuspärase käitumise tingimusega, et ei pakuta teistele

---

⁶ Rawlsi järgi peavad kasutatavad põhjused olema piisavad (*sufficient*). Kahjuks ta ei selgita, mida ta selle all täpsemalt silmas peab ja seetõttu ei saa eeldada, et tema arusaam langeb kokku koondumisteooria arusaamaga.

⁷ Siin tekib oht, et selle mõttekäigu jätkamisel võime alati hiljem lükata ümber esialgu esitatud argumendid, mille kohta uskusime siiralt, et otsustavuse kriteerium on täidetud, ja nii ei saa kunagi kindel olla, et meil on olemas piisav põhjus. Selle probleemi ja lahenduse kohta vt Gaus 2011: 247–250. Ma lähtun siinkohal Gausi järeldusest, et nii esialgu kui hiljem on meil võimalik omada ka enesele teadmata otsustavat põhjust, mis selgub piisavas koguses arutlemise tagajärjel. Jaak eksis esialgu ja kui ta oleks piisavas koguses kohe alguses arutlenud, oleks ta leidnud, et tal pole otsustavat põhjust Y-i toetamiseks.

põhjuseid/argumente, mida ise ei aktsepteerita. Otsustavuse kriteeriumi kaasamisega saab konsensuse teooria vältida tekkivat vastuolu. Kuna oletasime eelnevalt, et otsustavuse kriteerium pole tarvilik, siis oleme nüüd näinud, et see oletus ei pea paika. Järelikult on otsustavuse kriteerium tarvilik tingimus edukaks õigustamiseks.

Viimasena kriteeriumina lisandub siirus, mis on oluline mõlemat teooriat esindavatele filosoofidele. Siirus tähendab antud juhul, et õigustamisel usume, et lisaks meile endale on ka teistel olemas õigustus seaduse toetamiseks ja me saame pakkuda teistele üksnes põhjuseid, mis täidavad vastastikkuse kriteeriumit. (Gaus 2011: 289; Quong 2011: 266; Vallier 2015: 151–154) Ümberpööratuna tähendab see, et ma ei saa toetada seadust, kui usun, et teistel pole selleks põhjust. Antud töö kontekstis tekitab see tõsisemaid probleeme. Esiteks pole võimalik tagasivaatavalt tõestada, mida riigivõimu esindajad uskusid enne õigustama asumist. Teiseks, isegi kui see oleks võimalik, siis avaliku mõistuse välised tegurid, näiteks parteipoliitika toimimine, saavad kõrvale lükata poliitikute uskumused ja sundida neid rikkuma siiruskriteeriumit. Peaksime riigivõimu esindajatelt nõudma, et nad õigustamisel ignoreeriksid kõiki avaliku mõistuse väliseid faktoreid. Selle nõude täitmist pole aga mõistlik reaalsuses loota. Raskustest tulenevalt peaksime seega siiruse kriteeriumi tagasi lükkama, minnes nii vastuollu teooriaga. Üheks lahenduseks on vaikimisi eeldada, et kõik juhtumianalüüsis figureerivad riigivõimu esindajad oletasid enne õigustama asumist, et ka teistel, vaatamata nende häälekale vastaseisule, on võimalik aktsepteerida pakutavaid põhjuseid. Kui arutelu käigus selgub, et teised ei saa aktsepteerida pakutud põhjusi, siis peavad riigivõimu esindajad õigustamise lõpetama. Samas seni, kuni otseselt siiruse üle ei arutata, ei pea oma käitumises muudatusi tegema ja siiruse kriteerium on oletuse najal endiselt täidetud.⁸

1.3 Koondumisteooria õigustamisega seotud tingimused

Koondumisteooria tuumaks on mõistetavate (*intelligible*) põhjuste määratlemine, mis on konsensuse teooria õigetest põhjustest palju vähem nõudlikumad (Billingham 2016: 137;

---

⁸ Tasub meeles pidada, et pakutud lahendus töötab ainult antud töö probleemipüstitusest tulenevate eripärade tõttu ja teistes kontekstides seda kasutada ei saa.

Gaus & Vallier 2009: 52, 56–58; Vallier 2015: 142, 2019: 489). Mõistetavust on Vallier defineerinud järgmisel moel:

A põhjus X on mõistetav avalikkuse liikmetele siis ja ainult siis, kui nad (piisaval idealiseerimisel) näevad, et X on õigustatud A-le A enda hinnangut andvate standardite järgi. (Vallier 2011: 388)

Õigustamisel võib kasutada (peaaegu) kõiki põhjuseid – nii tegijast lähtuvaid kui tegija neutraalseid. Olgu põhjuseks oma huvide edendamine (nt saan riigilt raha), mõne moraalisisüsteemi või religiooni kohustustele osutamine (nt ole alati hea teiste vastu), uskumustele osutamisega (nt usun, et abieluvõrdsuse seadus muudab kogu ühiskonda õiglasemaks) jne. Ühtlasi peab olema teistele selge, et tegemist on põhjusega A-le tema enda standardite järgi, sõltumata sellest, kas teised avalikkuse liikmed nõustuvad põhjuse või selle aluseks olevate standarditega. Ometi ei tähenda see, et võib kasutada igasuguseid põhjuseid, sest teistele peab olema arusaadav, kasvõi intuiitivsete seoste kaudu, mis selgitavad, kuidas on vastav põhjus, standardid ja tegevus omavahel seotud. (Isaac 2023: 3–4) Vaate teeb atraktiivseks see, et kodanikud saavad otsustada, mida tuleb teha üksnes omaenda põhjuste järgi ja ei pea teistele esitama põhjuseid, mida nad siiralt ei usu (Gaus 2011: 15–16, 289–292). Siiski on koondumise teoreetikud seadnud mõistetavatele põhjustele täiendavaid tingimusi.

Gaus ja Vallier on kirjutanud, et mõistetava põhjuste tähtsaimaks tunnuseks on see, et tegemist on otsustava (*conclusive*) põhjusega seaduse toetamiseks. Igal kodanikul peab olema sedasorti mõistetav põhjus, et seadus oleks kõigile õigustatud (Gaus & Vallier 2009: 53). Otsustav põhjus on see, (1) mis on relevantne ja konkreetsele kodanikule tema enda mõistusekasutuse abil piisavas koguses hea arutlemise korral kättesaadav tema enda hinnanguid andvate standardite alusel; (2) ei ole alistatud (*defeated*) kuidagi teiste põhjuste poolt, mis tulenevad kodaniku ülejäänud uskumustest ja väärtustest; (3) alistab ise kõik ülejäänud kodanikule tema enda mõistusekasutuse abil kättesaadavad põhjused ja (4) teiste jaoks pole tegemist olematu põhjusega. Olematud põhjused on need, mida teised ei tunne ära üldse põhjustena. Need on näiteks mõtted, mis ei kannu endas mingit sügavamast tähendust (nt „Toetan seadust, sest hommikul linnuke aknalaua siristas mulle“) ja ebaolulised faktorid (nt „Kuna taevast on sinine, siis toetan automaksuseadust“). Olematute põhjuste alusel ei saa teised aru, kuidas on seadus kodanikule õigustatud. Alles siis, kui niisugune otsustav põhjus on leitud ja iga kodanik leiab, et tal puudub otsustav põhjus

seaduse tagasilükkamiseks ning eelistab seaduse olemasolu seaduse puudumisele, saab öelda, et seadus on õigustatud kõigile. (Billingham 2017: 544–545; Gaus & Vallier 2009: 54, 57; Gaus 2011: 244–254; Vallier 2016: 601–609)

Mõistetava põhjuse tuvastamiseks pööravad koondumisteooria esindajad rohkem tähelepanu arutlemise protsessile, vastates küsimusele, kuidas õigustada tuleks. Gausi järgi tuleb arutleda piisavas koguses ja hästi. Hästi arutades järgitakse loogikareegleid, omandatakse lihtsasti kättesaadav empiiriline info, välditakse (mitte)formaalseid arutlusvigu. Piisavas koguses arutlemine ei nõua, et arutlema peaks justkui ideaalne ratsionaalne tegija, kes suudab tuvastada kõikvõimalikud vastuolud, järeldused ja tuletused konkreetsete uskumuste ja väärtuste kogumiku põhjal. Siiski tuleb põhjuste leidmisel näha intellektuaalselt vaeva ja leida üles oma kogumikust otsustavad põhjused. (Gaus 2011: 251–256) Samuti peab niimoodi moodustunud arutluskäik olema arusaadav teistele kodanikele. Näiteks kohtuvad kantiaan ja utilitarist ning kumbki pakub välja oma lahenduse trammiprobleemile. Isegi kui mõlemad arvavad, et teise eetilise teooria on väär, peab kumbki osapool mõistma, kuidas vastavast eetilisest teooriast jõutakse vastava lahenduseni. Sellisel juhul austame nii teiste põhjuseid mingi otsuste toetamisel ja samaaegselt saame siiralt esitleda omaenda põhjuseid teistele (Gaus 2011: 291).

Viimane tingimus kohaldub Gausi ja Vallieri järgi üksnes riigivõimu esindajatele. Vallieri järgi võivad nad õigustamisel kasutada mõistetavaid põhjusi, aga nad ei tohi õigustada ega hääletada seaduse poolt, mille kohta riigivõimu esindaja teab, et kõigil kodanikel puudub mõistetav põhjus seaduse toetamiseks (Vallier 2015: 154). Riigivõimu esindajad ei saa õigustada seadusi nagu tavalised kodanikud, vaid nende ülesandeks on koguda kokku info kodanike põhjuste kohta ja olemasoleva info põhjal genereerida sobilik õigustus (Gaus & Vallier 2009: 66–70). Kuidas täpselt õigustuse genereerimine välja näeb, on jäetud lahtiseks. Üks variant on, et poliitilised institutsioonid (nt ministeeriumid ja parlamendi komisjonid) leivad info kogumise viise (nt uuringud, kaasamine), mille abil kogutakse kokku ühiskonna vaated, põhjused, mured jms, mis jõuab riigivõimu esindajate arutlusse. Kui nad sedasorti info põhjal avastavad alistavaid põhjuseid, siis tuleks konkreetse seaduse toetamine peatada. Mis pole vajalik ega soovitatav on iga kodaniku mõistetava põhjuse välja selgitamine. (Gaus ja Vallier 2009: 69; Vallier 2015: 154–155)

Tingimus, mis siit välja koorub, on järgmine: riigivõimu esindajad pole leidnud teistelt ühiskonna liikmetelt saadud info põhjal alistavaid põhjuseid. See on lisatingimus otsustavuse kriteeriumile, mis kohustab riigivõimu esindajaid jälgima, et ühiskonna liikmete seas ei leiduks mõistetavat põhjust seaduse tagasi lükkamiseks. Erinevalt tavakodanikest saavad riigivõimu esindajad teha erandeid teatud ühiskonnagruppidele, mille liikmetel on mõistetavad põhjused seaduse mitte toetamiseks, selleks et ülejäänud ühiskonnale õigustatud seadus saaks ikkagi vastu võetud. (Vallier 2015: 144, 154; 2019: 491–493) Taaskord pole konkreetselt öeldud, kuidas seda kriteeriumit täitma peaks. Erandite tegemise lubamisega on riigivõimu esindajatel kaks võimalust: nad kas mainivad sõnavõttudes, et ühiskonnas leidub sedasorti alistav põhjus, mida pole võimalik lahendada erandi tegemisega, või nad on nõus toetama seadust, mis sisaldab vastavat erandit.

Lisatingimuse kaasamisega tekib riigivõimu esindajatel kaks võimalust õigustamiseks: lähtutakse kas omaenda põhjustest või osutatakse ühiskonnas leiduvatele põhjustele. Pole mõeldav, et nad alati ühes sõnavõtus mõlemat teeksid. Piisab, kui riigivõimu esindajad oma sõnavõtus osutavad ühele allikale. Kui nõuda, et nad osutaks ühes sõnavõtus mõlemale, siis välistaksime ennetavalt hulga mõistetavaid põhjuseid, mis pole ei soovitava ega vajalik.

Sellela lõppeb kahe teooria tingimuste loetelu kirjeldamine. Mõlema tingimuse loetelu on kokkuvõtva tabeli kujul esitatud töö lisades (vt Lisa 1, Tabel 1). Järgmiseks asun kirjeldama töö probleemolukorda.

1.4 Avaliku mõistuse rakendamine ja probleemolukord

1.4.1 Kitsas ja lai vaade avaliku mõistuse rakendamisel

Olles nüüd paika pannud, kuidas avaliku mõistuse kasutamine välja näeb, tekib järgmisena küsimus, millal seda kasutama peaksime. See küsimus võib tunduda veider, sest juba alguses sai selgeks, et seda tuleb kasutada siis, kui kodanikena mõtleme selle üle, kas mõni seadus tuleks kehtestada või mitte. Lahtiseks jääb siiski, kas seda tuleb kasutada iga poliitilise küsimuse arutamisel (nt kuidas tuleks liiklust reguleerida) või ainult valitud teemade puhul. Sellele küsimusele vastamisel tuleb arvestada ühe täiendava probleemiga. Stephen Macedo on välja toonud, et kodanikel on keeruline oma peas lahus hoida

kõikehõlmavaid doktriine õigluskontseptsioonist. Tema sõnul mõjutab meie kõikehõlmav doktriin paratamatult seda, milliseid ettepanekuid ja põhjusi peetakse mõistlikeks. Kui aga õigustamise käigus ei saa toetuda oma kõikehõlmavale doktriinile, siis pole võimalik jõuda õigete põhjusteni. Ainus viis, kuidas rawlsilik avalik mõistus saab lepitada omavahel konfliktis olevad privaatsed doktriinid õigluskontseptsiooniga, on see, kui kodanikud on ise eelnevalt liberaalsed väärtused mahutanud oma kõikehõlmavatesse doktriinidesse, st ka oma eraelus lähtuvad kodanikud liberaalsetest väärtustest. (Macedo 1990: 286–292) Lühidalt on praktikas on inimestel psühholoogiliselt keeruline avalikku mõistust õigel moel kasutada, olgu selleks siis kas piisavas koguses arutlemine või üksnes õigluskontseptsioonile apelleerimine. Siin ja edaspidi pean psühholoogilise raskuse all silmas nii kirjeldatud kimbatust kui ka raskust esitada kõiki tingimusi täitvaid õigustusi. Igale küsimusele vastamine avaliku mõistusega loob kodanikele keeruka ülesande.

Võib-olla sellest lähtuvalt kirjutas Rawls, et avalikku mõistust peab kasutama üksnes fundamentaalsete küsimuste, põhiseaduslike aluste ja jaotava õigluse küsimuste lahendamisel. Rawls konkreetset argumenti selle kasuks ei paku ning nendib vaid, et kui fundamentaalsete küsimuste lahendamine poleks avaliku mõistusega võimalik, poleks mõtet seda mujal rakendada. (Rawls 1996: 214–215) Rawlsi seisukohast tõukuvalt eristatakse kirjanduses laia ja kitsast vaadet. Kitsast vaadet on Quong defineerinud järgmiselt: avaliku mõistuse ideed peab rakendama üksnes põhiseaduslike aluste ja jaotava õigluse küsimustele. Sellele vastandub lai vaade: avaliku mõistuse ideed peab rakendama, kui vähegi võimalik, igale otsusele, millega teostatakse poliitilist võimu. (Quong 2011: 274) Kahe vaate eristuse aluseks on erinevad vastused küsimusele, kas eksisteerib eraldusjoon fundamentaalsete ja mitte-fundamentaalsete küsimuste vahel. Kitsas vaade vastab jaatavalt, lai eitavalt. Kirjanduses on mitmed autorid kas vaikimisi või otseselt omaks võtnud laia vaate. Järgnevalt kirjeldan kolme argumenti laia vaate kasuks.

Kõigepealt võib laia vaate omaks võtta probleemipüstituse kaudu. Gausil on selle kohta hea näide. Ta alustab eeldusest, et kellegi pole loomupärast autoriteeti teiste üle ja jõuab niimoodi küsimuseni, kuidas saavad kodanikud üksteisele moraalikäske anda ilma seda eeldust rikkumata. Vastusena jõuab temagi avaliku mõistuse ja õigustamiseni välja, aga õigustada tuleb igat käsku, sealhulgas poliitikas antavaid, sõltumata sellest, mille kohta see käib. (Gaus 2011: 22–29)

Järgmiseks on argumenteerinud laia vaate kasuks Rubén Pariente ja Kent Greenwalt sedasi, et eraldusjoont fundamentaalsete ja mittefundamentaalsete vahele pole võimalik tõmmata. Isegi kõige ebaolulisemad ja pisimad otsused on tagasiviidavad fundamentaalsete teemade juurde. Täiendavalt saab praktikas näidata, kuidas isegi kõige triviaalsem otsus mõjutab kuidagi põhiõigusi või -vabadusi. (Greenwalt 1995: 1306–1308; Pariente 2020: 118–119)

Viimasena saab tõrjuda laia vaadet tagasilükkavaid argumente. Tähtsaim on täielikkuse argument. Rawlsi järgi peab olema õigluskontseptsioon täielik. Täielikus õigluskontseptsioonis leiduvad standardid, printsiibid, väärtused ja uurimisjuhised on järjestatud niimoodi, et nende abil saab vastata (peaaegu) kõigile fundamentaalsetele poliitilistele küsimustele. Mittetäielikul kujul ei saa õigluskontseptsiooni kasutada fundamentaalsete küsimuste lahendamiseks. (Rawls 1997: 777) Oluline eeldus on, et ainult fundamentaalsetes küsimustes on võimalik esitada täielik õigluskontseptsioon. Seetõttu täitmaks täielikkuse kriteeriumit tohib avalikku mõistust kasutada üksnes fundamentaalsete küsimuste lahendamiseks. Järelikult tuleb omaks võtta kitsas vaade. (Pariente 2020: 113; Quong 2011: 281–283)

Täielikkuse kriteeriumi mittetäitmisel tekib avaliku mõistuse jaoks kaks täiendavat probleemi. Kui õigluskontseptsioon on mittetäielik, on see kas ebamäärane (*indeterminate*) või otsustamisvõimetu (*inconclusive*). Ebamäärasuse korral ei leidu konkreetset põhjust, millega toetada/tagasi lükata konkreetset valikut teiste seas. Otsustamisvõimetuse korral on mitu omavahel vastuolus olevat sama head õigustust ja ei osata öelda, milline õigustust alistab ülejäänud. (Quong 2011: 286) Ebamäärasuse osas on autorid argumenteerinud, et see iseenesest pole probleem. Isegi kui mõnda otsust ei saagi avaliku mõistusega kuidagi õigustada, ei saa järeldada, et mitte-fundamentaalsed otsused on väljaspool avaliku mõistuse ulatust. (Pariente 2020: 117; Quong 2011: 285–286)

Ka otsustamisvõimetuse muret saab analoogselt tõrjuda. Nii Schwartzman kui Williams on näidanud, kuidas olukorras, kus ei suudeta valida mitme samavõrd hea õigustuse seast ühte välja, saab apelleerida teise järgu põhjustele, mis kujutavad endast õigustatud otsustamisprotseduure. Protseduuride abil saab sõeluda välja ühe õigustuse, mis on samuti kõigile aktsepteeritav. Parem on eelistada avaliku mõistuse õigustamismudelit, mis vahepeal on otsustamisvõimetu, kõigile teistele õigustamismudelitele. (Schwartzman 2004:

191–193, 206–213; Williams 2000: 210–211) Selle ülevaate alusel võib öelda, et kuna on mitmeid viise laia vaate omaks võtmiseks ja peamistele vastuväidetele on samuti veenvalt vastatud, pole häid põhjuseid kitsa vaate eelistamiseks. Laia vaate pooldamise motiiv tuleneb avaliku mõistuse teooria ühest aluseeldusest, et igasugust poliitilise võimu teostamist tuleb kodanike vahel õigustada. Seetõttu pole üllatav, et laia vaadet on kerge omaks võtta. Lähtun edaspidi eeldusest, et avaliku mõistuse rakendamise aluseks on lai vaade.

1.4.2 Teoriast võrsuv probleemolukord

Töö probleem kasvab välja kahest, mõlemas teorias omaks võetud eelduste koosmõjust. Nendeks eeldusteks on lai vaade ja õigustamise kohustuse andmine esmajoones riigivõimu esindajatele. Koos võetuna peavad riigivõimu esindajad kõigi otsuste puhul proovima õigustada lähtuvalt avalikust mõistusest. Eespool nägime, et avaliku mõistuse kasutamine tekitab psühholoogilisi raskusi, empiiriliselt ei pruugi kõik alati hästi arutleda ilma vigu tegemata. Saame küsida, kui hästi tulevad riigivõimu esindajad sellise ülesandega toime. See küsimus ei puuduta ainult seda, *kas* mõnda seadust on õigustanud. Võttes ette ükskõik millise seaduse üle käiva arutelu, leiame, et riigivõimu esindajad on välja käinud hulgaliselt mitte-triviaalseid õigustusi. Küsides ainult, kas kohustust on täidetud, saame kerge vaevaga anda jaatava vastuse. Mind seevastu huvitab see, *kui hästi* on nad neile seatud õigustamiskohustust suutnud kindlatel juhtumitel täita.

Miks just selline küsimus tekib? Avaliku mõistuse teooria eesmärgiks on määratleda, kuidas liberaaldemokraatlikus ühiskonnas poliitikat tuleks teha (Quong 2011: 256). Selleks on pakutud välja raamistik, mis sätestab, kuidas idealiseeritud tingimustes peaksime õigustama (legitimeerima) poliitilise võimu kasutamist. Ometi pole tegemist niisuguse ideaaliga, mille mitte- või osalisest täitmisest tulenevaid tagajärgi saaksime eirata. Olles sätestanud, et avalik mõistus on peamine riigi seaduste legitiimsuse allikas, siis avaliku mõistuse ideaali mittetäitmisel saame öelda, et seadused riigis pole legitiimsed. Kui seadused pole legitiimsed, siis on tegemist tõsise probleemiga, sest siis ei pea kodanikud seadusele alluma. Riigi toimimiseks on vaja tagada, et kodanikud mõistaksid, miks nad peaksid seadustele alluma ja seda päriselt ka teeksid. Seetõttu on vajalik, et seadused oleksid ka *päriselt* üksteisele õigustatud, mitte ainult hüpoteetiliselt. Ühesõnaga kui me võtame tõsiselt kohustust õigustada, siis peame oma kohustust täitma võimalikult hästi.

Kui võtame selle arutluskäigu omaks, muutub selgemaks, miks just ennekõike riigivõimu esindajad peavad õigustamisel rohkem vaeva nägema. Parlament tegeleb seadusloomega, mispärast on peamine õigustamiskohustus sealsetel riigivõimu esindajatel ja samuti teistel, seadusloomega seotud riigivõimu esindajatel. Erinevalt tavakodanikest, omavad riigivõimu esindajad otsest ligipääsu riigivõimu teostamisele, mille teostamine saab mõjutada kõiki riigi elanikke. Õigustamiskohuse täitmiseks on avaliku mõistuse teooriad mõelnud välja niisugused õigustamistingimused, mille täitmine on jõukohane tavalistele pärikskodanikele. Seetõttu peaksid riigivõimu esindajad olema igati suutelised hästi õigustama ja tulenevalt nende rollist seaduste loomisel, peavad õigustama ennekõike riigivõimu esindajad.

Lähtuvalt töö empiirilise analüüsi allikatest (vt 2.1) võiks kahelda, kas need oma formaadilt võimaldavad riigivõimu esindajatel töötada välja ja otseselt sõnastada detailne ning ammendav õigustus, mida teooriad näivad eeldavat. Tegelikult pole teooriates öeldud, et riigivõimu esindajad peavad lõpuni minevaid õigustusi pakkuma. Arvestades inimeste reaalselt arutlemisvõimekust pole mõeldav, et kõik riigivõimu esindajad õigustaksid nagu filosoofid. Samas ei tähenda see, et nad ei saaks hakkama mõistete defineerimisega kasvõi ühe lausega, selgitada seoseid eelduste ja järelduste vahel nii nagu nad neid ise mõistavad, öelda miks üks väärtus kaalub teise üles jne. Üldisem probleem on, et kuigi seadustele leiduvad potentsiaalselt õigustused, peab *keegi* need õigustused sõnastama. Vastasel korral pole seadusele õigustust antud. Eelneva põhjal on selge, et riigivõimu esindajad on esmajoonel need inimesed, kes peavad tegelikkuses sõnastama seadust toetavad/tagasi lükkavad potentsiaalsed õigustused. Valitud allikad esindavadki niisugust formaati, kus riigivõimu esindajad saavad võimaluse artikuleerida erinevaid õigustusi, ilma et neilt nõutaks filosoofiliselt ammendavate arutluskäikude esitamist.

Kui eelnev analüüs on usutav, siis nüüd jõuangi konkreetsema probleemi juurde. Eelnevast tulenevalt on vaja vastata küsimusele kui hästi on tegelikult praktikas seadusi õigustatud. Jättes seadustele antud õigustused kontrollimata, ei saa me täie veendumusega väita, et olemasolevad seadused on õigustatud. Kui peakski selguma, et on õigustatud kehvasti, saame selliste empiiriliste tulemuste abil teha järeldusi avaliku mõistuse teooriate eneste kohta. Lisaks saame samaaegselt uurida eelnevalt omaks võetud laia vaate tagajärgi praktikas ja kontrollida, kas selle kasutamine praktikas on ikka mõttekas.

Enne empiirilise analüüsi teostamist on vaja vastata paarile teoreetilisele küsimusele. Küsimusepüstitus sisaldab endas hinnangut, kui *hästi* on riigivõimu esindajad õigustanud. Hinnangu andmine eeldab, et on olemas mingi standard, millele toetuda. Esitatud avaliku mõistuse teooriate kirjeldustes leidub üksnes infot selle kohta, *mida* on vaja teha õigustamisel, aga pole öeldud midagi õigustamise kvaliteedi määratlemiseks sobilike standardite kohta. Kas avaliku mõistuse teooriatest on võimalik tuletada sellised täiendavad standardid? Minu arvates on.

Täiendavate standardite otsimiseks alustan otsustusvõimetuse probleemist. See osutab olukorrale, kus meil mitu samavõrd hea õigustust omavahel pörkivate järelduste kasuks ja avaliku mõistusega ei saa ühte teiste seast välja valida. Võtmetähtsusega eeldus niisuguse olukorra tekkimiseks on, et kõik variandid omavad samahead õigustust. Kuid kuidas saame selles kindlad olla? Oletame, et esialgu teostati õigustamisprotsessi korralikult, st esitati sobivaid põhjuseid ja valiti välja need, mille alusel saab varianti õigustada. Kuid nüüd vaatavad kodanikud kõiki kasutatud õigustusi uuesti kriitilise pilguga. Üks võimalus on, et õigustus A õigustus B-ga kõrvutamisel otsustavad kodanikud, et õigustus B on igas aspektis veenvam kui A. Õigustus B-s oleva põhjuse ja arutluskäiguga saavad nad nõustuda täielikult, aga õigustus A-s leiduvaga ainult osaliselt. Teisisõnu, ülevaatamisel võib õigustus B pälvida kodanike tugeva toetuse (*strong endorsement*) ja õigustus A nõrga toetuse (*weak endorsement*). Tugev toetus tähendab, et me toetame X-i selle täies ulatuses. Nõrk toetus seevastu tähendab, et me ei nõustu üdini X-ga, aga oleme valmis seda teatud piirini toetama. (Besch & Cross 2019: 413) Nõrga toetuse võib õigustus pälvida näiteks seepärast, et see sisaldab lahti rääkimata mitmel moel tõlgendatavaid intuiitvseid seoseid, toetub vastuolulise empiirilisele tõendusmaterjalile, kasutab perfektsionistlikke põhjuseid (vt täpsemalt Quong 2011: 12–13, 29), pole piisavalt relevantne antud olukorras, ei paku välja kuidas ja miks just nii tuleb konkureerivaid väärtusi järjestada, kasutatavad mõisted on umbmäärased, pole täiesti kindel kas antud põhjus viib järelduseni, osade arvates on tegemist alustatud põhjusega, tugineb kaitsmata/vastuolulistele põhimõtete tõlgendustele jne. Oluline on, et pole tehtud sedasorti vigu, mis välistaksid õigustuse kasutamise (nagu eeltoodud Jaagu ja Uku näites). Seetõttu saab endiselt öelda, et on pakutud sobilik õigustus. Lihtsalt asetades õigustuse A paari B-ga, võivad kodanikud leida, et nad eelistavad antud olukorras B-d A-st rohkem (vt Gaus 2011: 150–158). Loomulikult võivad

kodanikud niisugusel kõrvutamisel leida, et nad toetavad mõlemat varianti ühepalju, mis viib tagasi otsustusvõimetuse probleemini. Sellesse ma siinkohal ei süvene.

Tugeva ja nõrga toetuse eristuse kaudu saame alustada täiendavate standardite formuleerimist. Kirjeldatavaid standardeid saavad kasutada kummagi teooria idealiseeritud kodanikud. Toetuse andmisel lähtuvad mõlema teooria idealiseeritud kodanikud üksnes omaenda teooria õigustamise tingimuse loetelust. Eesmärgiks on välja selgitada, millisel määral toetaksid kummagi teooria idealiseeritud kodanikud esitatud õigustusi. Siinkohal tasub rõhutada, et hindamisele minevaid õigustusi kuidagi ei muudeta. Kui õigustamise käigus on riigivõimu esindajad jätnud midagi olulist välja ütlemata, siis on selline „auk“ osa nende pakutud õigustusest.

Viimasena toon toetuse väljendamise täpsustuseks sisse Alexander Motchoulski tõlgenduse põhjuste omandamise keerukusest. Tema hinnangul on lihtsam leida põhjust millegi tagasilükkamiseks kui toetamiseks. Õigustamisel on tõestuskoorem väiksem tagasilükkavate põhjuste puhul ja suurem toetust väljendavate põhjuste puhul. (Motchoulski 2020: 845) Teisisõnu on meil kergem öelda, miks me midagi *ei taha*, kui miks me midagi *tahame*. See eristus on oluline, sest olukorras, kus meil on mitu omavahel konkureerivat, erinevatele järeldustele viivat õigustust, on meil vaja välja valida üks nende seast. Juhul kui kumbagi õigustust otsekohe tagasi lükata ei saa, on vaja põhjust, mille alusel valik langetada. Juhul kui konkureerivaid õigustusi pole, on vaja midagi öelda selle kohta, miks konkreetsele õigustusele oma täieliku toetuse omistame.

Oluline on, et valiku tegemine kahe konkureeriva õigustuse vahel on probleem mõlemale teooriale. Konsensuse jaoks tähendab valiku tegemine, et ei satuta otsustusvõimetuse probleemi otsa. Koondumise jaoks pole oluline, et idealiseeritud kodanikud valiksid ühiselt välja otsustava õigustuse. Tähtis on näidata, et igal kodanikul leiduks õigustus seaduse jaoks. Arutelus omavahel põrkuvad argumendid toovad esile teatud pimedaid kohti, millega saab kahelda, kas õigustuses sisalduv mõistetav põhjus tegelikult viib järelduseni või kas tegemist on ikkagi otsustava põhjusega. Lisades siia probleemi, et pole võimalik teada, kust pärinevad riigivõimu esindajate õigustuste aluseks olevad hinnangut andvad standardid, võime mõelda, et kõigi riigivõimu esindajate hinnangut andvatest standarditest võib leida sarnaseid etteheiteid enda pakutud põhjusele. Näidata tuleks siis, et nende põhjus on täitnud otsustavuse kriteeriumi ja põhjusest jõuab ka teistele arusaadaval moel

vastava järelduseni. Kui antud õigustuste uurimisel ilmnevad arutlusvead ja tekivad augud, siis pole kumbagi võimalik tõestada. Samuti ei saa välistada, et isegi arutelus tekkinud etteheidete puudumisel pole võimalik riigivõimu esindaja enda hinnangut andvate standardite seast konstrueerida teistsugusele järeldusele viivaid õigustusi. Kui sellises olukorras ei leidu riigivõimu esindaja enda jaoks otsustavat põhjust ühe võimaliku õigustuse eelistamist teisele, siis on ka tema otsustamisvõimetuse probleemi otsas. Seepärast ei saa ka idealiseeritud kodanikud koondumise vaatest täielikult toetada õigustusi, mille suhtes ei saa nad kindlad olla, et välja on käidud alistamata põhjus ja arutluskäik.

Eelnevast tulenevalt saan nüüd esitada kolm täiendavat standardit, mille alusel hinnata kui hästi on õigustatud.

1) Õigustuse puudumine.

- a) On antud sobimatu põhjus, millega ei saa antud otsust õigustada.
- b) Idealiseeritud kodanikud ei toetaks pakutud õigustust.
- c) Idealiseeritud kodanikel on õigustuse tagasilükkamiseks olemas alistamata põhjus.

2) Nõrk õigustus, õigustatud on kehvasti.

- a) Õigustamisel on täidetud loetelust mingi hulk tingimusi, aga leidub tõsiseid puudujääke.
- b) Idealiseeritud kodanikud saavad anda õigustusele ainult nõrga toetuse.
- c) Idealiseeritud kodanikel pole tagasilükkavat põhjust, aga puudub õigustust toetav põhjus.

3) Tugev õigustus, õigustatud on hästi.

- a) Õigustamisel on täidetud piisavalt palju tingimusi, et pole sisulisi tõsiseid puudujääke.
- b) Idealiseeritud kodanikud saavad õigustust tugevalt toetada.
- c) Idealiseeritud kodanikel pole õigustust tagasilükkavaid põhjuseid ja leidub õigust toetav põhjus.

Olles nüüd sõnastanud nii õigustamise tingimused kui täiendavad standardid, saame minna edasi empiirilise analüüsi peatükkide juurde.

2. Empiirilise uurimistöö disain

2.1 Empiirilise uurimuse metodoloogia

Eelmises peatükis sõnastasin uurimistöö eesmärgi väga üldisel kujul: kontrollida kuivõrd hästi on riigivõimu esindajad konkreetseid seadusi õigustanud. Uurimisprobleemi tuleb kitsendada, valides uurimisobjektiks mõne riigi. Kuna avaliku mõistuse teooriad püüdlevad universaalsuse poole, võime uurimisobjektiks võtta Eesti. Antud töös tegelengi uurimisküsimusega, kuivõrd hästi on Eestis konkreetseid seadusi Eesti riigivõimu esindajad õigustanud.

Edasiseks uurimisprobleemi kitsendamiseks tuleb valida uurimisstrateegia. Kuna tegemist on teooria testimisega praktikas ja antud teooriatega kaasneb väga palju muutujaid (s.t nt õigustamisega seotud tingimusi), olen valinud uurimisstrateegiaks intensiivse uurimuse. Intensiivse uurimuse puhul on uurimisobjekte kas üks või mõni ja muutujaid on palju. (Lagerspetz 2023: 80–82)

Valitud strateegiaga kaasneb üldistamisprobleem. Üksikjuhtum ei esinda valimit ja seepärast ei saa uurimistulemuse põhjal teha statistilisi üldistusi (Lagerspetz 2023:82; Priya 2021: 102–103). Näiteks kui ühe juhtumi analüüs peaks kinnitama või ümber lükkama väite, et mõni seadus oli hästi õigustatud, siis ei ütle see veel midagi riigivõimu esindajate võime kohta järjepidevalt seadusi hästi õigustada. Töö teesi ja argumendi (vt 5.4) jaoks on vaja näidata, et sarnased juhtumi analüüsi tulemused on leitavad ka teiste seaduste õigustuste analüüsimisel. Seetõttu tuleb valida uurimiseks mitu juhtumit ning uurimistöö piiratud mahu kaalutlustel piirdun kahega (vt 2.2).

Juhtumite põhjal tehtavate üldistuste tegemisel peab seletama, miks üldistused peavad paika väljaspool valitud juhtumeid. Sedasorti põhjendus pakub välja toimimisloogika. See osutab empiirilistelt olemasolevate tegurite kogumile, millele toetudes saab selgitada, miks midagi juhtus, miks juhtus just nii ja mitte teisiti (Baxter & Jack 2008: 548; Johansson 2007: 52; Lagerspetz 2023: 106, 108–109). Mis puudutab seesmise toimimisloogika esile tõstmist, siis tulenevalt uuritava materjali iseloomust ei saa lõplikult välja selgitada, millised empiirilised tegurid mõjutasid seaduste õigustamist ja kuidas need seda tegid. Samas seda, miks juhtumid ühtemoodi toimivad, saab selgitada nii institutsionaalse (st

milliste reeglitega on õigustamine reguleeritud) ja ümbritseva poliitilise konteksti (st millised mitteformaalsed tavad kehtivad õigustamisele) kirjeldamisega.

Valitud juhtumite analüüsimisel kasutan üksnes Riigikogu poolt avalikustatud materjale, mis on seotud seaduse vastuvõtmisega.⁹ Selleks on kaks põhjust. Esiteks pole kirjanduses mulle teadaolevalt otseselt sõnastatud, milliseid allikaid peab uurima, et näha kuidas seadust on õigustatud. Niisiis teoreetilisi piiranguid materjali valikule pole. Teiseks, hetkel pole uurimisküsimuseks, kas valitud seadused on leidnud õigustuse laiemalt Eesti ühiskonnas või kas eksisteerib potentsiaalne õigustus. Hetkel on analüüsi objektiks ainult see, kuidas on riigivõimu esindajad ise seadusi õigustanud. Peamised infoallikad selle küsimuse uurimiseks on vastavate seaduste seletuskirjad, komisjonides toimunud arutelude protokollid, Riigikogus toimunud lugemiste protokollid ning väljatöötamiskavatsused (VTK). Kuigi poliitikud rääkisid uuritavatest seadustest ka meedias, ei erinenud nende kasutatud õigustused muudes allikates leiduvatest ja sealsed sõnavõetud keskendusid rohkem päevapoliitikale. Sel põhjusel meediaallikaid eraldi õigustuste kirjeldamisse ja analüüsi ma ei kaasa.

Materjalide analüüs võtab siinses uurimistöös teooriapõhise diskursuse analüüsi kuju. Diskursuse mõiste tähendusena kasutan siin Lagerspetzi definitsiooni: „teatud teema ümber käiv arutus. [...] Diskursus sisaldab seega mitmesuguseid repertuaare, mis omavahel võistlevad. Niisiis leiab alkoholipoliitilises diskursusest nii rahva tervisest kui ka indiviidi autonoomias lähtuvaid argumente“ (Lagerspetz 2023: 192). Lagerspetzi järgi valitakse pärast materjali läbi töötamist teoriast vaadeldavad muutujad (õigustamisega seotud tingimused) ja antakse igale analüüsiüksusele (õigustamiseks kasutatud argumentid) muutuja põhjal mingi väärtus (nt vastab tingimusele/ei vasta, pole relevantne) (Lagerspetz 2023: 207–208). Materjali uurimisel selguvad mitmed erinevad õigustused, mis kas toetavad või lükkavad tagasi pakutud seaduseelnõu. Mahu kaalutlustel esitan kokkuvõtte peamistest relevantsetest õigustustest, mida asun teoreetilise raamistiku

---

⁹ Õigustuste uurimiseks kasutatud toorandmete kogu on töö autori valduses.

valguses analüüsima. Kokkuvõttes kirjeldan, milliseid põhjuseid kasutati, ja kuidas riigivõimu esindajate arutluskäik põhjusest järelduseni jõudis.

Diskursuse uurimisel poliitikas tuleb teha üks mööndus. Nimelt ekspressiivse ja instrumentaalse kommunikatsiooni eristus toob poliitikas kaasa selle, et kõneleja ei saa alati väljendada vahetult oma hoiakuid, norme ja väärtushinnanguid (ekspressiivne), vaid peab ennast väljendama viisil, mis kõige paremini edendab tema eesmärke (instrumentaalne). Allikatega töötamisel on neid kahte päris keeruline eristada. (Lagerspetz 2023:189–190)

Avaliku mõistuse teooriate ideaalis ei mängi instrumentaalne kommunikatsioon¹⁰ õigustamisel mingit rolli. Paraku, elades mitte-ideaalses maailmas, tuleb arvestada instrumentaalse kommunikatsiooni olemasolu ja mõjuga. Seletuskirju koostades ja komisjonides arutledes peavad riigiametnikud ja poliitikuid kommunikeerimisel tegema oma eesmärkidest lähtuvaid valikuid. Õigustuse nõuetele mitte-vastamine ei pruugi seetõttu alati olla seletatav sellega, et institutsioon või seadusandja ei suutnud teha seda, mida teooria temalt ootas. Antud piirangut tuleb silmas pidada, kui analüüsin, mis põhjusel on konkreetsel õigustusel puudujääk tekkinud.

2.2 Juhtumite valik

Juhtumite valikul on kaks kriteeriumit. Esiteks peavad uuritavad seadused reguleerima kas ühiskonna liikmete õigusi/kohustusi või väärtuskonflikte ühiskonnas. Seadusandlus, mis tegeleb üksnes teatud tegevustele tehniliste ja protseduuriliste reeglite sätestamisega, näiteks liikluse reguleerimine, jäävad praegu potentsiaalselt uuritavate juhtumite valikust välja. Teiseks, tulenevalt laiast vaatest, ei pea need seadused reguleerima fundamentaalseid õigusi/kohustusi/väärtuskonflikte. Kuna minu eesmärgiks on seada kahtluse alla lai vaade, pakuvad mulle rohkem huvi just need seadused, mis otseselt ei reguleeri fundamentaalseid

---

¹⁰ Selle kohta, et avaliku mõistuse kasutamine eeldab, et kõneleja ise pakub üksnes põhjuseid, mida ta siiralt usub vaata Schwartzman (2011) ja Carey (2018).

küsimusi. Nendest kahest kriteeriumist tulenevalt olen tuvastanud kaks uurimiseks sobivat juhtumit.

Esimene juhtum on perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (PKS) (2023), mille vastuvõtmisega kehtestati Eestis abieluvõrdsus, st abielu saavad sõlmida omavahel kaks täisealist füüsilist isikut, sõltumata soost. Seadus on oluline, sest sellega reguleeritakse, kes saavad abielluda, muutes niimoodi märkimisväärselt seni kehtinud õigust (vt PKS seletuskiri: 16–27). Kui varasemalt olid riikliku õigusliku raamistiku all ainult eri soodest osapooltega abielupaarid, siis selle seadusega laiendati samasugune õiguslik raamistik ka samasoolistele paaridele (PKS seletuskiri: 3, 16). Seadusega muudeti olemasolevat õiguskorda niimoodi, et ka samasoolistel paaridel oleks võimalik sõlmida abielu ja seeläbi omandada erinevad õigused ja kohustused. Sel põhjusel on tegemist laia vaate kriteeriumit rahuldava seadusega, sest siin ei võeta ära ega anta juurde põhiõigusi. Samuti reguleeritakse niimoodi ühiskonnas olevat väärtuskonflikti abielu osas ning seda, milline käsitus abielust peaks olema riigi poolt tunnustatud.

Teisena on vaatluse all mootorsõidukimaksu seadus (MSMS) (2024). Kuna avaliku mõistuse teooriad on võrsunud liberaalsest mõtlemisest, siis pööravad need erilist tähelepanu omandile ja selle maksustamisele. Eraomand on liberaalses mõtlemises inimestele oma hea elu nägemuste ja plaanide realiseerimise üheks aluseks. Selle puudumisel või suuresti riigile ära andmisel pole inimestel võimalik elada oma äranägemise järgi. Kuna liberaalses mõtlemises on oluline tagada, et inimesed saaksid ise elada oma äranägemise järgi, nähakse igasugust eraomandisse sekkumist millegina, mis vajab alati tugevat riigipoolset õigustust. Mootorsõidukmaks on hea näide sedasorti eraomandisse sekkumisest, mis mõjutab poolt miljonit füüsilist isikut (MSMS VTK: 3). Oluline on täheldada, et siin pole küsimuse all maksustamine kui selline (mis teeks sellest fundamentaalse küsimuse), vaid ühe kindla omandivormi maksustamine (mis on mitte-fundamentaalne küsimus). Seepärast on taas täidetud laia vaate ja õiguste/kohustuste sisuliselt reguleerimise kriteeriumi, sobides siinse uurimisprobleemi käsitlemiseks.

3. Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse analüüs

3.1 Õigustamine ja institutsionaalne kontekst

Metodoloogia kirjeldamisel mainisin, et üks empiiriline tegur, mis mõjutab kuidas õigustatakse on institutsionaalne kontekst, mis paneb paika esmased raamid õigustamisele. Seetõttu on vaja kirjeldada, kuidas institutsionaalne kontekst antud juhul õigustamist mõjutab. Institutsionaalsel tasandil pole täpselt määratletud, kuidas seadusi õigustama peab. Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri (HÕNTE) loetleb üksnes seda, *mida* on vaja VTK-de ja seletuskirjade koostamisel õigustada. Õigustamisel tuleb selgitada: miks on seadus vajalik, mis on probleemiks ja kes on seaduse sihtrühmaks, mis on seaduse eesmärk, milline on eelistatud lahendus, millised on seaduse mõjud ühiskonna ja riigi eri tahkudele ning millised on eeldatavad kulud-tulud. (HÕNTE § 1 lg 1, § 42–§ 43, § 46–§ 47) Riigikogu kodu- ja töökorra seadus (RKKTS) on veelgi üldsõnalisem. Nimelt sätestab see et seaduseelnõu menetlemise käigus saavad riigivõimu esindajad tegeleda seaduseelnõu õigustamisega (1.) võttes sõna komisjonides toimuvates aruteludes, (2.) seaduseelnõud puudutava ettekande pidamisel, (3.) esitades ettenähtud olukordades suulisi küsimusi, (4.) kasutada sõnavõtu õigust, mille käigus avaldatakse enda arvamust (RKKTS § 39 lg 4, § 67–§ 71).

Niisuguses olukorras on välja kujunenud õigustamistavad, mis pole eeskirjade ja kodukorraga reguleeritud. HÕNTE-s välja toodud asju saab õigustada näiteks viidates statistikale, ühiskonna arvamusele, teiste riikide eeskujule, Euroopa Liidu õigusele, lähtudes ühiskonnas omaks võetud hoiakutest, rõhutades seaduse positiivseid mõjusid/negatiivsete mõjude vähesust ühiskonnale tervikuna, viidata riigi poolt omaks võetud eesmärkidele jne. Ühesõnaga on levinud arusaam, et õigustada võib nii üksnes praktikas leiduvate teguritega kui ka eesmärkidega seotud põhjustega. Õigustamise tegevusele pole ka seatud fundamentaalseid piire ning leidub näiteid, kus seaduse vajalikkuse õigustamiseks on mainitud lihtsalt vastavaid põhjuseid (nt MSMS seletuskiri: 2) või esitatakse pikem ja täielikum mõttekäik (nt MSMS VTK: 1–7).

3.2 Kasutatud õigustuste kokkuvõtted

Järgnevalt annan ülevaate kõnealuse seadusele antud õigustusest.¹¹ Ootuspäraselt õigustati abieluvõrdsuse toetamist ja tagasilükkamist mitmesuguste põhjustega. Kõigepealt tõsteti positiivse eeskujuna esile nii seletuskirjas kui sotsiaalkaitseminister Signe Riisalo I lugemisel peetud ettekandes kasvavat trendi Euroopa Liidu liikmesriikides kehtestada abieluvõrdsus ning Euroopa Liidu parlamendi ja Euroopa Komisjoni toetust sellele (PKS seletuskiri: 4). Mitmel korral rõhutati, tuginedes statistikale, et abieluvõrdsuse kehtestamisega kasvab ühiskonna sallivus, väheneb LGBT+ inimeste stigmatiseerimine ühiskonnas ja sellest lähtuvalt paraneb nende vaimne heaolu (PKS seletuskiri: 112). Statistika abil selgitati, et Eesti ühiskonnas toetas 2021. aastal 44,9% inimestest abieluvõrdsuse kehtestamist (PKS seletuskiri: 5). Omaette arutluskäiku ei moodustunud siinkohal selle osas, kas on tegemist iseseisvate põhjustega või empiirilise tõendusmaterjaliga, mis on osa mõnest muust õigustusest.

Signe Riisalo, Liisa-Ly Pakosta ja Eduard Odinets tõid I ja II lugemisel välja, et Eesti ühiskond on ajas oluliselt muutunud ja on võimeline toetama abieluvõrdsuse kehtestamist, sealhulgas on olemas ka valijate poolt antud mandaat kooseluseaduse rakendusaktide vastuvõtmiseks. Odinets rõhutas iseäranis, et abieluvõrdsuse kehtestamisega lahkutakse Nõukogude Liidu väärtus- ja kultuuriruumist ning jõutakse Lääne väärtusruumi. Siiski ei kasutanud nad võimalust avada täpsemalt, kuidas sellise kirjeldava tõendusmaterjali põhjal saab teha normatiivse järelduse abieluvõrdsuse toetamiseks.

Samas toodi seletuskirjas välja statistilised näitajad, mida ei esitletud küll otseselt vastuargumendina, aga mille abil on võimalik öelda, miks ei peaks seadust vastu võtma. Seletuskirjas nenditi, et 2023. aastal läbiviidud uuringu alusel oli ühiskonnas abieluvõrdsuse vastaseid 38%. Seetõttu nähti ühe võimaliku negatiivse tagajärjena, et pärast seaduse vastuvõtmist võivad LGBT+ kogukonna suhtes vaenulikud isikud levitada

---

¹¹ Kasutan mõlema juhtumi analüüsis sõnu „õigustus“ ja „argument“ sünonüümidena.

ühiskonnas neid halvustavaid sõnumeid (PKS seletuskiri: 108–109). Ka Alar Laneman ennustas, et samasoolised paarid ei saa ka pärast seaduse vastuvõtmist tunda ennast võrdsetena heteroseksuaalsete abielude kõrval. Erilist kaalu niisugustele ennustustele samas ülejäänud seletuskirjas ega Riigikogus toimunud arutlustele ei omistatud.

Opositsioon õigustas seaduse tagasilükkamist peamiselt soovimatute praktiliste tagajärgede abil. Tõstatati muresid seoses surrogaatemadusega, LGBT+ pooldavate sõnumite levitamisega haridusasutustes, järgmiseks mitmikabielude lubamisega, rahvusriigi aluste õõnestamisega, iibe kahanemisega, lastele ebasoodsate kasvukeskkondade tekitamise ja Eesti kultuuri sügava muutmisega. Peamiselt ühendas sedasorti muresid väljendanud sõnavõtte libeda nõlva argumendi kasutamine. Väideti, et abieluvõrdsuse kehtestamisega kaasnevad kõikvõimalikud negatiivsed tagajärjed, ehkki ei toodud selgelt välja, kuidas täpsemalt see niisuguste tagajärgedeni viib.

Peamised teoreetilisemad pooltargumendid olid suunatud võrdsuse edendamisele ja õigusliku diskrimineerimise vähendamisele. Õigusliku diskrimineerimise vähendamise argumendi sõnastas Jevgeni Ossinovski, alustades põhiseaduse (PS) §-st 12, mis keelab soolise diskrimineerimise, osutas seejärel, et toona olemas olnud abielu määratlus on sooliselt reguleeritud ja võrdsustas selle soolise diskrimineerimisega. Ta illustreeris võrdsustamist küll näitega, ent abstraktsema seose kahe asja vahel jättis siiski lahti rääkimata. Riisalo nõustus Ossinovskiga, lisades, et ka Riigikohus¹² on leidnud, et tegemist on õigustamatu soolise diskrimineerimisega ja diskrimineerimise vältimine on oluline põhimõte, mille alusel tuleb kõiki inimesi samamoodi kohelda.

Võrdsuse edendamise osas samasugust argumenti ei pakutud. Toodi välja, et võrdse kohtlemise tagamine on seaduse eesmärk, võrdset kohtlemist väärivad kõik riigi elanikud, kõik elanikud vajavad pere- ja eraelu asjades võrdset kaitset seadusega, erandeid tegemata, abiellumine kui põhiõigus kaalub üles ühiskonnas levinud nägemused traditsioonilisest abielust ning et abieluvõrdsuse kehtestamine ei võta kelleltki ära õigust abielluda, vaid

---

¹² Tegelikult leidis Riigikohus, et Eesti kohtupraktika alusel kuuluvad samasoolised paarid PS-is sõnastatud perekondliku kaitse alla ja seepärast on neil õigus nõuda riigilt nende olukorra õiguslikku reguleerimist (Leichter 2019: 4–5, 15). Soolisest diskrimineerimisest seal ei räägitud.

vastupidiselt antakse see õigus ühele ühiskonnagrupid juurde. Nii seletuskiri kui ka minister Riisalo määratlesid võrdsuse siinkohal kui abiellumisega seotud õigustekohustuste laiendamise samasoolistele paaridele (PKS seletuskiri: 16–17). Konkureerivaid tõlgendusi võrdsusest ei käsitletud ning ei seostatud seda mõttekäiku eelöelduga, mille abil saanuks õigustada, miks pole sedasorti võrdsuse puudumine põhimõtteliselt õigustatav.

Täiendavalt toodi välja, et abieluvõrdsuse kehtestamine ei vii konfliktideni teiste põhiõigustega. Kuna võimalikud konfliktid teiste põhiõigustega olid esitatud õigustusena seaduse mitte toetamiseks, tõrjus peamiselt sotsiaalkaitseminister sedasorti õigustusi väitega, et abieluvõrdsuse kehtestamine toob kaasa üksnes abieluinstitutsiooniga seotud õiguste ja kohustuste laiendamise samasoolistele paaridele. Omakorda ei tähenda see, et riik sunniks kedagi sisuliselt omaks võtma teatud uskumusi abielu kohta ning et seadus ei mõjuta kuidagi kellelgi usu-, veendumus- ja sõnavabadust ega too kaasa kellegi ebavõrdset kohtlemist. Ka pole võimalikke vastuolusid põhiseadusega, sest nagu Vaike Murumets komisjoni istungil ja Riisalo ning Odinets lugemistel välja tõid, ei ole PS-is abielu ega perekond täpselt defineeritud ja kõik perekonnad, sh samasooliste omad, on põhiseadusliku kaitse all. Oluline on siin täheldada, et neid põhjuseid ei esitletud iseseisva alusena, millega õigustada abieluvõrdsuse toetamist. Pigem tõrjuti antud juhul nende abil konkureerivaid õigustusi, et näidata, kuidas võrdse kohtlemise ja diskrimineerimise vähendamise õigustused pole niisuguste kaalutluste poolt alistatud.

Opositsioon reageeris nendele õigustustele järgnevalt. Tõsteti esile probleem, et abieluvõrdsuse kehtestamise tagajärjel satuvad löögi alla usu- ja sõnavabadus, aga ei kirjeldatud täpsemalt, kuidas see juhtub. Samuti toonitati, et Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonis pole tekitatud kohustust kehtestada abieluvõrdsus. Niisuguse kohustuse puudumise tõttu leidis Ants Frosch, et pole üldse vaja selle seaduseelnõuga tegeleda ning samasugune mõttekäik esines ka seletuskirjas (PKS seletuskiri: 4).

Võrdsuse edendamise vastu pakuti välja õigustus, et PS § 12 alusel ei tohi diskrimineerida muuhulgas poliitiliste ja muude veendumuste tõttu, ning mitmed saadikud väljendasid seisukohta, et seaduseelnõu menetlemisega diskrimineeritakse nende (religiooside) maailmavaateid ja niimoodi koheldakse ebavõrdselt ülejäänud ühiskonnaliikmeid, kes abieluvõrdsust ei toeta. Varro Vooglaid pakkus välja diskrimineerimise osas konkreetse

arutluskäigu. Ta alustas tähelepanekust, et Eestis on juba kõigile tagatud õigus abielluda (seda ei piirata ühegi tunnuse alusel), mistõttu ei päde õigustus, et edendatakse võrdsust ja vähendatakse diskrimineerimist. Ta järeldas, et nende õigustuste varjus proovitakse abieluinstitutsiooni tähendust ümber defineerida lähtuvalt teatud kõikehõlmavast doktriinist, mistõttu jäävad inimesed ilma ühiskonnas juurdunud abielu tähendusest. Oluline on siin, et Vooglaid pakkus välja implitsiitsel kujul konkureeriva tõlgenduse õiguslikust diskrimineerimisest, millele tema õigustus tugines. Kahjuks ei selgitanud ta täpsemalt õigustuse aluseks olevaid tõlgendusi diskrimineerimisest/võrdsusest ja seost abielu tähenduse ümber defineerimisega.

Opositsioon ründas võrdsuse edendamise õigustust ning leidis, et tegemist on kõikehõlmava doktriini pealesurumisega. Mart Helme tõi välja, et konflikti aluseks on põrkuvad moraalsed väärtused abielu tähenduse osas. Mitmed saadikud tõi välja, et Eestis on enamusel inimestest juurdunud nägemus abielust kui mehe ja naise vahelisest liidust, millele on omistatud teatud pühadus. Abieluvõrdsus edendab „euroopalikke väärtusi“, mis tühistab ühiskonnas juurdunud abielu pühaduse ja niimoodi kujundatakse ümber ühiskonna ja Eesti rahvuskultuuri väärtused, mis sedasorti abielu tähendust väidetavalt ei toeta. Kuigi taas ei räägitud pikemalt lahti, kuidas õiguste laiendamine täpselt õõnestab abielu tähendust ühiskonnas, ütlesid nii Vooglaid, Priit Sibul kui ka Henn Põlluaas, et abieluvõrdsuse taga leiduv sõnastamata tõlgendus võrdsusest on laetud liberaalse kõikehõlmava doktriini väärtustega.

Reaktsioonina niisugustele õigustustele toonitasid mitmed saadikud, et tegemist on inimõigustes leiduva võrdse kohtlemise printsiibi rakendamisega ja seadusega ei proovita ümber defineerida abielu kui sellise tähendust. Pigem on tegemist ebaõigluse eemaldamisega vähemuste suhtes ja kõigil inimestel ning usuassotsiatsioonidel säilib õigus tõlgendada abielu oma äranägemise järgi. Tanel Kiik tõi välja isikliku veendumuse, et vähemuste kaitse on piisavalt oluline. Ossinovski lisas, et inimeste põhiõiguste tagamine kaalub üles teatud traditsioonilised väärtushinnangud. Kokkuvõttes apelleeriti niisiis ühiskonnas leiduvatele (liberaalsetele) väärtustele, millega prooviti näidata, et esitatud tõlgendus abieluvõrdsusest ei ole mõne kõikehõlmava doktriini tulemus.

3.3 Õigustuste analüüs

Vaadates kirjeldatud õigustusi, saaks mitmeid käsitleda üksteisega seotud kujul. See annaks võimaluse justkui tükkidest panna kokku tervikpilt, saades nii filosoofias kasutatavad terviklikud arutluskäigud. Paraku pole selline samm siinkohal võimalik, sest siis teeksin poliitikute tegemata jäetud tööd, tõlgendades ja seostades põhjuseid omavahel nii nagu mulle kõige mõistlikum tundub. Ent eesmärgiks on ikkagi kontrollida nende tehtud tööd ja mitte parandada tekkinud puudujääke. Sel põhjusel, isegi kui tihti on võimalik moodustada intuiitviseid seoseid, käsitlen välja toodud õigustusi eraldiseisvatena, sest sõnavõtude käigus ei selgunud, kas ja kuidas kõik tükid omavahel kokku sobituvad.

Mitmete seadust pooldavate õigustuste puhul jääb silma seletuslik lünk. Räägiti ühiskonnas olevast toetusest, teiste riikide eeskujust, ootuslikest positiivsetest mõjudest vähemustele ja vaimsele heaolule ning samastumisest läänelike väärtustega, aga niisugustest kirjeldavatest väidetest ei saa jõuda normatiivse järelduseni (st, et tuleks kehtestada abieluvõrdsus) ilma mõnda normatiivset eeldust sisse toomata, mida siin on küll ilmselgelt tehtud, aga pole välja öeldud. See tekitab küsimuse, milliste hinnangut andvate standardite järgi saab neid põhjuseid kasutada. Konsensusse teooria perspektiivist saab ootuspäraseid positiivseid mõjusid seostada vähemuste kaitsmise ja üleüldise heaolu tõstmise väärtustega. Ülejäänud on seevastu käsitletavat empirilise tõendusmaterjalina ja mitte omaette põhjusena. Koondumisteooria jaoks võib tegemist olla mõistetavate põhjustega. Vastamata jäävad siiski küsimused, (1.) kas statistikale viitamine ja teiste riikide eeskujuks toomine täidab otsustavuse kriteeriumit, (2.) milliste hinnangut andvate standardite alusel on nende põhjuste kasutamine õigustatud ja (3.) kuna ühiskonnas on märkimisväärne arv isikuid, kes seadust ei toeta, siis ei saaks nende põhjuste sissetoomisel enam abieluvõrdsusele toetust avaldada. Siinkohal tundub, et ka koondumisteooria jaoks on tegemist tõendusmaterjaliga ja ainus omaette käsitletav õigustus on positiivne mõju vähemustele.

Vähemustele ootuspärase positiivsete mõjude tagamine vähemuste kaitse väärtuste tõttu võib olla ligipääsetav õige põhjus, aga sellest veel ei piisa vastava järelduse tegemiseks. Siinkohal põrkub positiivsete mõjude tagamine opositsiooni väite vastu, et seda tehakse abielu tähenduse muutmise arvelt, mis raputab ühiskonnas juurdunud arusaamu, mida nende hinnangul tuleb säilitada. Seetõttu on tegemist valikuga: kas kaitsta traditsioone või vähemusi. Ossinovski väide, et vähemuste kaitsmine omab suuremat kaalu kui

traditsioonide säilitamine, on küll intuiitiivselt veenev, aga niivõrd kui tegemist on väärtusotsusega kahe valiku vahel, vajab see omakorda täiendavat õigustust. Sedalaadi õigustust pole aga pakutud. Kuigi on mõeldav, et kõik õigluskontseptsioonid peavad olulisemaks vähemuste ja mitte traditsioonide kaitsmist, ei saa seda jätta otseselt välja toomata ja esitleda vähemuste kaitse suuremat kaalu kui iseendastmõistetavat fakti. Teisisõnu on järelduseni jõudmiseks vaja veidi lisainformatsiooni ja intuiitiivsete seoste selgitamist. Tegu on niisiis osalise argumendiga. Ka koondumisteooria jaoks tekib vähemuste kaitsmise eelistamisega probleem. Pole selge, milliste standardite alusel on see valik tehtud (st kas see on kõneleja isiklik veendumus või ühiskonnas jagatud eeldus) ja kas on täidetud otsustavuse kriteerium. Ossinovski võis rääkida isiklike veendumuste alusel ja tema jaoks võib täidetud olla otsustavuse kriteerium, aga niivõrd puuduliku ja oletusliku info põhjal pole teistel võimalik kontrollida selle väite paikapidavust. Seepärast pole võimalik öelda, kas tegemist on otsustava põhjusega.

Opositsiooni mitmed õigustused toetusid libeda nõlva argumendile. Isegi kui loetletud mured oleks käsitletavad õigete põhjustena, on hädavajalik näidata, kuidas abieluvõrdsuse kehtestamine avab tee niisugustele ebasoodsatele tagajärgedele. Kuna seda ei tehtud, on konsensus teooria vaatest parimal juhul tegu osalise argumendiga, milles leidub mitteformaalne libeda nõlva arutlusviga, sest puuduvad vajalikud seosed põhjuste ja tagajärgede vahel. Ka koondumisteooria jaoks tegemist kriitilise probleemiga, sest pole konstrueeritud mõistetavaid arutluskäike niisuguste tagajärgedeni jõudmiseks.

Kõige tugevamad õigustused olid seotud võrdsuse edendamisega ja diskrimineerimise vähendamisega. Võrdsuse edendamine ja selle väärtustamine tuleneb kahtlemata igast õigluskontseptsioonist, mistõttu on tegemist ligipääsetava (või isegi jagatud) õige põhjusega. Kuigi otseselt ei selgitatud, kuidas jõuame sellest põhjusest abieluvõrdsuse toetamiseni, ei ole arutluskäigu puuduvad sammud kõige suuremaks probleemiks. Opositsiooni sõnavõttud tuvastasid, et siinkohal on võrdsust mõistetud kuidagi erilisel moel. Näiteks Priit Sibul ütles: „mingit võrdsust selle eelnõuga ei tagata. Pole isegi kusagil lahti kirjutatud, mida see võrdsus peaks tähendama, järelikult seda pole olemas, peale selle, et te olete otsustanud seda terminina kasutama hakata“. Kui võtta arvesse mure, et abieluvõrdsuse egiidi all juuritakse ühiskonnast välja abielu traditsiooniline tähendus ja see asendatakse vähemuste eelistatud tähendusega, siis tundub, et riik proovib jõustada

liberaalsest kõikehõlmavast doktriinist tulenevat abielu määratlust kogu ühiskonnas. Tõrjumaks niisugust süüdistust, tuleks sammhaaval näidata, et abiellumiselt soolise piirangu eemaldamine ja abiellumise võimaluse laiendamine seksuaalvähemustele pole kuidagi seotud mõne kõikehõlmava doktriini määratluste edendamisega. Teisisõnu tuleb näidata, et täidetud on otsustavuse kriteerium. Selle tegemata jätmisel saab mõlema teooria põhjal öelda, et õigustamise tegevus on jäänud poolikuks, kuna pole moodustatud teistele kergesti ligipääsetavat ja mõistetavat arutluskäiku põhjuse ja järelduse vahel, vaid nende seost on iseendastmõistetavana eeldatud.

Sarnane mure tuleb välja Ossinovski ja Vooglaiu diskrimineerimise tõlgendustes. Mõlemad alustasid diskrimineerimist keelavast põhimõttest, aga jõudsid erinevatele järeldustele. Vooglaiu tõlgendus käis oletatavasti selle kohta, et formaalselt on kõigile antud abiellumisõigus ja seepärast kedagi ei diskrimineerita. Ossinovski seevastu läks kaugemale ning lisas, et diskrimineerimine leiab aset ka siis, kui isikud ei saa neile antud õigusi enda soovitud viisil kasutada ning kuna on seatud ette täiendavad sisulisi tõkkeid, on tegemist diskrimineerimisega. Ilma selliste tõlgendusteta ei saaks kumbki oma järelduseni jõuda. Õigustamise seisukohalt on niisiis vajalik esmalt lahti seletada enda tõlgendus ja seejärel näidata, et teise tõlgendus ei saa seda alistada. Teisisõnu on taas täitmata jäänud nii otsustavuse kriteerium kui ka õigustamise tegevuses enda arutluskäigu teistele mõistetavaks tegemine. Ka teised opositsiooni saadikud, kes rääkisid enda maailmavaadete diskrimineerimisest eksisid õigustamisel samade asjade vastu, jättes avamata, milles täpselt siinkohal diskrimineerimine seisneb või kuidas see õiguslikul tasandil väljendub. Pole selge, kuidas nendest põhjustest lähtuvalt abieluvõrdsuse tagasilükkamiseni jõuti. Tegemist on seega vaid osaliste argumentidega.

Intuiitivsetele seostele tugines ka opositsiooni teine vastuargument, mille järgi abieluvõrdsuse kehtestamisega kaasneb erinevate, sh usklike maailmavaadete diskrimineerimine. Konsensusse teooria jaoks on tegemist ligipääsetava õige põhjusega, aga siiski tekib küsimus, kuidas täpsemalt diskrimineerimine aset leiab ja kas see puudutab kuidagi isikute põhiõigusi. Ka koondumisteooria jaoks on tegemist mõistetava põhjusega, mis näib osutavat sellele, et ühiskonnas leidub mõistetavaid põhjuseid seaduse mitte toetamiseks. Kuid ka siin jääb klaarimata küsimus, kas tegemist on otsustavuse kriteeriumi täitnud põhjustega. Usklikel ja usuinstitutsioonidel on kindlasti see kriteerium täidetud, aga

nagu Riisalo välja tõi, jääb neile vabadus ise määrata abiellumise tingimused ja selle tähendus. Teisisõnu on nende puhul tehtav erand, mis ei anna alust veel seaduse mittetoetamiseks. Kuna opositsioonisaadikud ei tõestanud, et ka ülejäänud ühiskonna jaoks on tegemist otsustavuse kriteeriumit täitnud põhjustega või et sama kehtiks nende enda kohta ega arutletud, kuidas on siinkohal tegemist õigustamatu diskrimineerimisega, siis ei saa koondumisteooria vaatest pidada õigustamist lõpetatuks.

Seevastu väärtuskonflikti puhul on märgatavad juba tuvastatud mured. Opositsiooni õigustused algasid küll tõese tähelepanekuga, et tegemist on ühiskonda polariseeriva küsimusega, aga hüppasid arvukatel juhtudel, ilma täpseid põhjus-tagajärg seoseid selgitamata, järelduseni, et abieluvõrdsus õhnestab Eesti ühiskonna väärtusi, eemaldab pühaduse, moonutab tundmatuseni abielu tähendust ilma enamuse heakskiiduta jne. Isegi kui neid seisukohti kokku võtta põhjusega, et niimoodi surutakse peale kõikehõlmavat doktriini (tegemist on õige põhjusega), jõutakse niisuguste järeldusteni, mida kõik mõistuspärased kodanikud ei saa aktsepteerida. Samuti on koondumisteooria vaatele oluline, et tehakse selgeks, kuidas laiemad negatiivsed tagajärjed tekivad õiguslike piirangute eemaldamisest, iseenesest mõistetavad need seosed pole. Pooltargumentide esitajad tõid küll välja, et abieluvõrdsusega seotud liberaalsed väärtused on leitavad ühiskonnas nii põhiseaduses kui ka omaksvõetud inimõiguste kaudu, aga ka need sõnavõttud ei selgitanud õigustamisel, kuidas nendest väärtustest jõutakse täpselt abieluvõrdsuseni ning kas tegemist on otsustavuse kriteeriumit täitvate põhjustega.¹³

3.4 Õigustustele hinnangu andmine

Eelneva analüüsi tulemusel selgus, et kõik esitatud õigustused on mingil määral poolikud. Selgitamata on jäänud (põhjuslikud) seosed põhjuste ja järelduste vahel, tuginetakse varjatud tõlgendustele ja mõttekäikudele ning õigustused sisaldavad paljusid umbmäärasusi. Sedasorti lünkade tõttu ei saaks idealiseeritud kodanikud õigustust täies mahus toetada, sest neil tekib raskuski esitatud arutluskäikude mõistmisega. Nad võivad

---

¹³ Vastav analüüs on kokku võetud ka tabeli kujul, mis on leitav lisadest (vt Lisa 2, Tabelid 2 ja 3).

küll toetada pakutud põhjuseid, aga nad ei saa teha ära riigivõimu esindajate tegemata jäänud tööd õigustamisel, ega suruda peale oma arvamust, kuidas põhjusest järelduseni jõuda. Siis õigustaksid nad juba ise. Paratamatult pole sellisel juhul hästi õigustatud. See-eest ei ole pakutud õigustused pealtnäha koheselt tagasi lükatavad, vaid nad käivad siiski välja sobiliku põhjuse ja vahel ka osalise arutluskäigu. Seetõttu ei puudu õigustus ka täielikult. Ainsa variandina jääbki üle, et on õigustatud kehvasti. Idealiseeritud kodanikud ei saa küll ühtegi õigustust otsekohe tagasi lükata, aga ei võrsunud ka ühtegi õigustust, mida saaks täies mahus toetada. Teisisõnu on siin tegemist mitmete nõrkade õigustustega ja neid omavahel võrreldes ei trumpa ükski teist üle.

Kuid seejuures võib tekkida õigustatud küsimus, kas selline hinnang pole liialt karm? Kas leidub kõigi ülevaates esitatud õigustuste hulgast mõni, millele saaksid idealiseeritud kodanikud oma täieliku toetuse anda, kui jätaksime tehniliste nõuete täitmise korraks kõrvale? Parimad kandidaadid selleks pooltargumentide vallast on võrdse kohtlemise kaitsmine ja õigusliku diskrimineerimise vähendamine. Arutluskäigu aukudest hoolimata ei öelnud saadikud midagi vastuolulist, pigem, isegi väljaütlemata kujul, on iseenesest mõistetav, kuidas võrdse kohtlemise printsiipide abil saab õigustada abieluvõrdsust. Pealtnäha idealiseeritud kodanikele ei leidu siin midagi niivõrd problemaatilist, millega välistada tugeva toetuse andmine. Aga sama võib öelda opositsiooni kohta, mis alustas samadest printsiipidest, aga jõudis teisele järeldusele. Põhiküsimus seisneb seega selles, kes on pakkunud välja teisi tõlgendusi alistava tõlgenduse võrdsest kohtlemisest ja diskrimineerimise vähendamisest. Probleemiks oligi, et kumbki osapool ei toonud selgesõnaliselt oma tõlgendust välja ega kaitsnud seda teise rünnakute eest. Idealiseeritud kodanikud satuvad sel juhul olulise valiku ette, kumba tõlgendust eelistada. Kuna mitte kumbki õigustus ei selgita, miks nende tõlgendus on parem/välistab alternatiivse tõlgenduse võrdse kohtlemise printsiibist, ei saa ka idealiseeritud kodanikud otsustada ilma omapoolsete põhjuste ja õigustuste kaasamiseta. Seepärast ei saa ka idealiseeritud kodanikud oma täit toetust kummagi poole õigustustele omistada.

Samasugune valikukoht tekib õigustuste vahel, mis toonitasid vähemustele positiivsete mõjude esilekutsumist ja juurdunud väärtuste säilitamist ühiskonnas. Vaakumis esitatuna ja taas arutluskäigu ebatäielikkust ignoreerides saaks igat õigustust iseseivana täielikult toetada. Konfliktiks on siin küsimus, kumma poole väärtustamine on olulisem. Konsensuse

teooria idealiseeritud kodanikud pöördusid õigluskontseptsioonides olevate väärtuste järjestuse poole, aga kui esitatud pooltargumendid eeldavad mõnda spetsiifilist õigluskontseptsiooni, siis ei saa teistsugustest õigluskontseptsioonidest lähtuvad idealiseeritud kodanikud täielikult pakutud õigustust toetada. Koondumisteooria vaatest oleks tarvis kinnitust, et kummagi poole hinnangut andvad standardid ei sisalda väärtusi, mis saaksid alistada õigustuse aluseks oleva mõistetava põhjuse. Jällegi, kuna õigustustes seda teemat pole käsitletud otseselt, siis ei saa idealiseeritud kodanikud anda täit toetust.

Kokkuvõtvalt on õigustatud kehvasti. Peamiseks probleemiks ongi, et Riigikogus ei leia õigustamine aset vaakumis, vaid käiakse välja omavahel pörkuvaid argumente, mis tekitab küsimuse, millist argumenti tuleks eelistada. Paraku ei tegeleta teistest argumentidest lähtuvate pimekohtade ja nendega seotud kriitika tõrjumisega ega selgitata põhjalikumalt enda õigustamise aluseks olevaid arutluskäike või hinnangut andvate standarditega seotud tagamaid. Tulemuseks ongi, et on esitatud hulk problemaatilisi õigustatusi.

4. Mootorsõidukimaksu seaduse analüüs

4.1 Kasutatud õigustuste kokkuvõtteid

VTK ja seletuskirja järgi on mootorsõidukimaksu seadus vajalik peamiselt kolmel põhjusel. Esiteks parandatakse nii rahvatervist ja keskkonda. Kliimakriisi pidurdamine ja selle kahjulike mõjude neutraliseerimine on väärtushinnangud, mis on keskkonna kaitsmisele tugineva õigustuse vaikivaks eelduseks. Eeldusel, et maks mõjutab isikute transpordieelistusi, ennustatakse, et vähenevad heitgaaside kogused, autostumine linnades ning suureneb säästlikumate liikumisviiside ja keskkonnasõbralike autode eelistamine (MSMS VTK: 1, 4, 30; MSMS seletuskiri: 1–2). Linnades autostumise vähendamise erilise kasuna töid Jürgen Ligi ja Annely Akkerman välja, et nii koormavad autod avalikku ruumi vähem, lihtsustades liiklust kõigile. Teiseks on riik ja Euroopa Liit võtnud eesmärgiks vähendada transpordisektoris kasvuhoonegaaside teket. Otsest kohustust mootorsõidukimaksu kehtestamiseks nende eesmärkide alusel küll pole, aga Euroopa Liit on seda tugevalt soovitanud (MSMS VTK: 1, 5–6). Kolmandana tuuakse välja majanduslik kasu. Nii rahandusminister Mark Võrklaev kui ka VTK toonitasid, et maks annab riigile täiendavaid ressursse rakendamaks muid keskkonnale positiivselt mõjuvaid meetmeid. Lisaks on see püsivaks sissetulekuallikaks, millega vähendatakse eelarve puudujääki. (MSMS VTK: 6, 12)

Maksu kui meetme kasutamist õigustati ka sellega, et tegemist on väga tõhusa käitumise mõjutajaga. Näiteks Tiit Marani arvates aitab maks isikutel oma käitumisharjumusi jätkusuutlikumaks muuta. Ta rõhutas mitmel korral, et keskkonnaga seotud eesmäärke ei saa enam ignoreerida ja seepärast on vajalikud meetmed, mis suunavad käitumist nende täitmise suunas. Kuigi VTK hinnangul pole efekt kohene ega laialdane, muudab mootorsõidukimaks auto omamise osadele ilmselt ülemäära kulukaks (MSMS VTK: 12–13).

Nii Akkerman kui ka Võrklaev õigustasid maksu disaini väitega, et see ei koorma liigselt madalama sissetulekuga leibkondi, aga rikkamad maksavad see-eest uuemate autode eest rohkem. Samas õigustas Ligi, et maks tuleb pakutud kujul vastu võtta, sest teatud ühiskonnagruppe sellest vabastada ei saa, kuna nii jääks korvamata autodega seotud ebaoproportsionaalsed keskkonnamõjud. Võrdse kohtlemise printsiibi range järgimine on

antud juhul vastuolus seaduse eesmärkidega korvata autode kasutamisega seotud keskkonnakahjusid.

Kõige ilmekam õigustus seaduse tagasilükkamiseks tuli presidendilt, kelle hinnangul rikkus seadus põhiseaduslikku võrdse kohtlemise printsiipi. Presidendi ja tema õigusnõunike hinnangul seisnes rikkumine selles, et maksust vabastatakse ainult need liikumispuudega isikud, kes vajavad liikumiseks spetsiaalselt ümberehitatud mootorsõidukeid. Ülejäänud sügava või raske liikumispuudega isikuid, kes spetsiaalselt ümberehitatud autosid ei vaja, maksust ei vabastata. Võrdse kohtlemise printsiibi järgi tuleb samasuguses olukorras olevaid isikuid samamoodi kohelda – tingimus, mis pole hetkel täidetud.

Seadust kui sellist tagasilükkavad õigustused tuginesid peamiselt seaduse negatiivsetele mõjudele. Seletuskirja mõjuanalüüsis toodi välja, et lisaks eraisikutele muutub autode omamine oluliselt kulukamaks ka ettevõtetele ja kerkivad sõidukite turuhinnad (MSMS seletuskiri: 25–26). Aivar Kokk esitas samas vaimus eriarvamuse, väites, et mootorsõidukimaks on ebamõistlik, sest kahjustab ettevõtete konkurentsivõimet ja eraisikute majanduslikku kindlustatust. Ta lisas ühes sõnavõtus, et Riigikogu eesmärgiks on luua ettevõtjatele sobilikud tingimused Eestis ettevõtlusega tegelemiseks. Mitmete saadikute pakutud õigustused toetusid sarnasele põhjusele ning nad väitsid, et maks süvendab majanduslangust.

Peale ettevõtjate kahjustab mootorsõidukimaks väidetavalt olulisel määral ka vähekindlustatud leibkondi. Vastavas seletuskirjas on välja toodud, kuidas maks toob kaasa vähekindlustatud isikutele, kes autost loobuda ei saa ning autokulusid tõenäoliselt pärast maksu ei vähenda, sissetuleku vähenemise (MSMS seletuskiri: 31). Opositsionisaadikud laiendasid seda mõttekäiku ja tõstasid probleemi, et erinevad ühiskonnarühmad, nagu paljulapselised pered, pensionärid ja maal elavad isikud pannakse „võimatu valiku“ ette, kas omada autot või sellest rahalistel kaalutlustel loobuda. Väidetavalt kannatavadki kõige rohkem vähekindlustatud leibkonnad. Ebavõrdsuse süvendamist mootorsõidukimaksu kehtestamisega seostas Anastassia Kovalenko-Kõlvart veel sellega, et kõnealune maks lisandub tõusnud käibemaksule ja aktsiisile, mistõttu maksavad inimesed ühe auto eest kolmekordseid makse, mõjutades nii eriti valusalt just eelnimetud ühiskonnagruppe. Ka Helir-Valdor Seeder õigustas sarnaselt, tuues välja, et maal elavad inimesed maksavad

linnaelanikega võrreldes mitu korda rohkem, sest maaelanikel pole autodele tõsiseltvõetavaid alternatiive. Maaelanike jaoks on automaksul niisiis palju tõsisemad tagajärjed.

Kuna seadust pooldavad õigustused osutasid nii riigieelarve täitmisele kui keskkonnasäästlikkusele, oli mõlema põhjuse kohta opositsioonil oma arvamus. Riigieelarve täitmise osas pakkusid Keskerakonna saadikud välja pangamaksu, sest esiteks pole seadusega kolmandik ühiskonnast nende hinnangul nõus ja teiseks ei tooks pangamaks kaasa niisugust ebavõrdsust ühiskonnas nagu mootorsõidukimaks. Martin Helme õigustas vastasseisu väitega, et autostumine pole probleem, mis vajaks reguleerimist. Ta seostas rohkemate autode omamist parema eluga, mis omakorda on püüdlemisväärne eesmärk. Autodest tekkiv saaste pole tema sõnul keskkonnale niivõrd suur kahju, kui rohepöörde meetmetega tekkiv keskkonnakahju.

Opositsiooni viimane õigustus oli, et mootorsõidukimaks rikub põhiseaduslikku eraisiku vara puutumatuset. Nii Andres Metsoja kui Mart Helme tõid välja, et inimese autovalik on tema elulaadi väljendus, mille maksustamiseks puudub valitsusel õigus. Omaette küsimus on, kas sedasorti õigustus oli suunatud maksude kui sellise kehtestamise vastu või piirneb selle ulatus üksnes mootorsõidukimaksuga. Vajalikku täpsustust ei pakutud.

4.2 Õigustuste analüüs

Mootorsõidukimaksu seadust pooldavad õigustused on pealtnäha hästi koostatud. Keskkonna kaitsmine ja riigi eesmärkide täitmine on sedasorti põhjused, millest on kerge järeldada, et vaja on kasutusele võtta neid eesmärke edendavad meetmed. Küsimuseks on, miks valiti spetsiifiliselt just omandi maksustamine. Nii seletuskirja mõjuanalüüsis kui ka VTK-s kinnitatakse ühest küljest, et maks on efektiivne tarbijakäitumise mõjutaja, kuid samas nenditakse, et oodatud efekti saavutamine pole täiesti kindel, sest inividid ei pruugi oma käitumises vastavaid muudatusi teha ja seetõttu on oodatav, et autopark ei kasva enam suurmaks ning tarbijad hakkavad eelistama sise põlemismootoritega autodele alternatiive (MSMS VTK: 30). Eelkõige tekib siin küsimus, miks kaalub keskkonna kaitsmine meetodiga, mille võime esile kutsuda soovitud mõjusid on kaheldav, üles eraomandisse mittesekkumise põhimõtte. Sedasorti õigustustes on seletuslik lünk, sest

isegi kui nendes on tuvastatud teised asjasse segatud väärtused, ei ole selgitatud, miks omavad keskkonna kaitsmine ja riigi pikaajaliste eesmärkide täitmine suuremat kaalu kui konkureerivad väärtused. See on probleemiks eelkõige konsensuse vaatest, kui õigustamise käigus ei balansseerita omavahel konkureerivaid väärtusi (Quong 2011: 207). Koondumisteooria vaatest on siinkohal küsimärgi all, kas on ikka piisavas koguses arutletud. Nii VTK kui Võrklaev tõid välja, et eespool kirjeldatud eesmärkide saavutamiseks leidub küll alternatiive (MSMS VTK: 10, 15), ent jäi lahtiseks, kas on kaalutud ja välistatud kõik tõsiseltvõetavad alternatiivid. Kuna täiendavalt pole tarbijakäitumise mõjutamine piiratud ainult maksustamisega, tekib maksu ennustatud mõjude valguses küsimus, miks on see hetkel parim vahend.

Maksu valimise kasuks toodi veel argument, et niimoodi tekib riigile täiendav sissetulekuallikas. Konsensuse teorias saab riigi sissetulekute suurendamist inimeste eraomandisse sekkumise arvelt käsitleda õige põhjusena. Selleks tuleb otsesõnu siduda mainitud põhjus jaotava õiglusega st sellega, kuidas ühiskonnas ressursse jaotatakse. Hoidmaks käimas ükskõik missugust riigipoolset ressursside ümberjaotamise skeemi, on selleks vaja lisisissetulekuid. Kuna Võrklaev tõi seaduse esimesel lugemisel välja, et riigil on tekkinud rohkem püsikulusid kui sissetulekuid, siis vältimaks mitmete teenuste ja toetuste ära jätmist, tuleb leida uued sissetuleku allikaid. Kuid siin kerkib juba tuttav probleem: kui maksu on õigustatud riigieelarve täiendamisega, mille õigustus toetub omakorda laiemale õigustusele maksude kui sellise vajalikkusest, siis võib küsida taas miks maksustatakse ikkagi eraisikute omandit. Keskerakonna saadikud esitasid alternatiivina täiendava pangamaksu, mis saavutaks sama eesmärgi. Kuigi Võrklaev selgitas, et pankadele kehtivat tulumaksu määra tõsteti ja nad on juba panustanud riigieelarvesse, ei selgita see, miks täiendavad uued maksud pole pankadele mõeldavad. Teisisõnu pole piisavalt põhjalikult tegeletud alternatiivide tõrjumisega ja pakutud õigustus ei vii otse soovitud järelatuseni. Ka koondumisteooria vaatest jääb lahtiseks, kas on piisavalt arutletud ja kas antud põhjusest ikka jõuab ainult automaksu kehtestamiseni. Samuti võib ka otsustavuse kriteeriumi täidetuse kahtluse alla seada, sest pole selge, kas õigustajate eneste hinnanguid andvate standardite alusel on eelistatum seaduse puudumine seaduse olemasolule.

Laiemalt pörkuvadki siin omavahel mitu väärtust: keskkonna kaitsmine, eelarve tasakaalu saavutamine, avaliku ruumi koormuse vähendamine, eraomandi puutumatus, ühiskonnas ebavõrdsuse suurendamise vältimine, võrdse kohtlemise põhimõte ja eriti haavatavate ühiskonnagruppide kaitsmine. Nägime, et pooldavad õigustused ei selgitanud, miks praegusel juhul omavad suuremat kaalu keskkonna ja eelarve tasakaaluga seotud väärtused. Ka opositsiooni õigustused satuvad sama probleemi otsa. Maainimeste ja vähemkindlustatute olukorra halvenemine, ebavõrdsuse suurenemine ja sissetulekute vähenemine on sedasorti põhjused, millest pealtnäha saab järeldada, et maksu ei peaks kehtestama. Probleem seisneb siinkohal selles, et õigustus, mis osutab kellegi olukorra halvenemisele ja järeldab sellest, et maksu ei peaks kehtestama, õõnestab maksude kogumise kui sellise võimalikkust. On selge, et iga uue/kasvava maksuga halveneb kellegi olukord. Kuid nagu Vörklaev välja tõi, on riigi toimimiseks vaja koguda makse. Niisiis on küsimuseks, miks on vähemkindlustatute kaitsmine olulisem teistest väärtustest. Selgitust selle kohta antud õigustustest ei leia. Puudub antud järelduse tegemiseks oluline samm. Konsensuse vaatest on niimoodi esitatud osaline argument. Ka koondumisteooria vaatest tekib siin probleeme.

Pealtnäha on opositsioon käinud välja ühiskonnas leiduva mõistetava põhjuse. Põhjuseks on, et vähemkindlustatud leiavad enda hinnangut andvate standardite alusel, et maks toob kaasa nende olukorra halvenemise ja seetõttu ei toeta nemad maksu kehtestamist. Paraku kerkib siin üles taas probleem maksustamise võimalikkusega. Kui on valida, kas kehtestada maks või mitte, siis eelistavad invidiidid viimast. Sedasi käitatakse kõige optimaalsemalt, st valitakse variant, mis kõige rohkem enda heaolu edendab. Gaus on välja toonud, et saame toetada seadusi, mis kas ei edenda kõige paremini meie eesmärke või on isegi nende suhtes vaenulikud. Teisisõnu saame toetada seadusi, mille järgimine on meie eesmärkide jaoks mitte-optimaalne, juhul kui hinnanguid andvatest standarditest leidub seaduse toetamiseks põhjus. (Gaus 2011: 147, 441) Seega ei toeta ka vähemkindlustatud seadust peamiselt seepärast, et nii toetaksid nad enda sissetulekute vähendamist. Samas võivad nende hinnanguid andvad standardid toetada maksu juhul, kui see tähendab, et riik saab jätkata neile oluliste teenuste ja toetuste pakkumist. Mis on kõige optimaalsem nende jaoks, ei pruugi olla otsustavuse kriteeriumit täitnud põhjus. Mitte-optimaalset lahendust toetav põhjus seevastu täidab otsustavuse kriteeriumit. Kuna opositsiooni õigustused ei

näidanud, et vähekindlustatutel ei saa olla hetkel sedasorti mitte-optimaalset põhjust, siis pole kindel, kas nende õigustus täidab otsustavuse kriteeriumit.

Mootorsõidukimaksu seadusega kaasnevad ettevõtluse kahjule suunatud õigustused satuvad teistsuguse probleemi otsa. Näiteks Koka väide, et riigi ülesandeks on tagada ettevõtjatele tegutsemiseks sobilikud tingimused, pärineb tema kõikehõlmavast doktriinist, mitte õigluskontseptsioonist. Õigluskontseptsioonides ei tõsteta esile ettevõtjaid kui erilist riigipoolset kaitset vajavat ühiskonnagruppi, sest õigluskontseptsioonide sisuks on üksnes reguleerida kõigi ühiskonna liikmete õiguseid/kohustusi ja mitte ette kirjutada tingimusi teatud eluviiside kergemaks teostamiseks. Niisiis poleks konsensuse vaatest tegemist õige põhjusega.

Koondumisteooria vaatest on see-eest tegu mõistetava põhjusega. Koka laadsetel eluaegsetel ettevõtjatel on sellised hinnangut andvad standardid, mille alusel on nende jaoks tegu otsustavuse kriteeriumit täitva põhjusega ja on esitatud arutluskäik, kuidas sellest põhjusest järelduseni jõutakse. Seepärast on koondumisteooria jaoks siinkohal kõik õigustusega seotud tingimused täidetud. Siiski saab seda järeldada ainult siis, kui teha oletusi tema hinnanguid andvate standardite kohta. Välistada ei saa ka varianti, et niisuguste inimeste hinnanguid andvatest standarditest saab tuletada vastupidiseid järeldusi.

Presidendi esitatud õigustuse eripära on, et see ei lükka seadust kui sellist tagasi, vaid ainult seaduse ühe võimaliku versiooni, mis rikub võrdse kohtlemise printsiipi. Konsensuse vaatest on esitatud õige põhjus, sest õigluskontseptsioonid omistavad võrdsele kohtlemisele erilise prioriteedi, kaaludes nii üles muud väärtused, ja Hent Kalmo esitas selge arutluskäigu, kuidas see seaduse versioon rikub võrdse kohtlemise põhimõtet. Täidetud on niimoodi kõik konsensuse õigustamisele seatud tingimused. Samamoodi on õigustamise tingimused täidetud koondumisteooria jaoks. Siinkohal tasub aga märgata, et vajalike erandite tegemisel see õigustus enam ei tööta. Esialgse maksu disaini kasuks esitatud õigustused sattusid taas probleemi otsa, kuidas näidata, et võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumine ei oma piisavalt kaalu seaduses erandite tegemiseks. Isegi kui keskkonna kaitsmise eesmärgi puhul on tegemist õige või mõistetava põhjusega, siis pakutud esialgset disaini toetavad õigustused ei pakkunud arutluskäiku, mis näitaks, et ei tuleks teha erandeid võrdse kohtlemise põhimõtte alusel.

Seevastu Helme väide, et autostumine on hea ja toob kaasa parema elu, on järjekordne näide kõikehõlmava doktriini kasutamisest ja seepärast sobimatu põhjus konsensuse vaatest. Ka koondumisteooria vaatest tekib siin küsimus, kas on ikka piisavas koguses arutletud. Helme möönis samuti, et autode tekitatav saaste pole niivõrd suur probleem kui alternatiivsete rohepöörete meetmetega tekkiv. Siin tekib küsimus, kas Helme hinnangut andvate standardite järgi pole see üldse probleem, et autod saastet tekitavad (mis võib olla probleemiks Eesti looduse kaitsmise seisukohalt), mis omakorda võib olla põhjuseks maksu toetamiseks. Alles selle võimaluse otsesel välistamisel saab öelda, et on arutletud piisavas koguses ja et tema enda standardite järgi ei tohiks maksu kehtestada.

Viimase, põhiseadusliku eraomandi õigustuse aluseks on eeldus, et tegemist on õigusega, millel on niivõrd suur kaal, et sellesse sekkuda kuidagi ei saa. Koondumisteooria vaate jaoks tekib siin kohe küsimus, kas riigivõimu esindajal endal või ühiskonnas leiduvad sellised hinnangut andvad standardid, mis omistavad sellele õigusele niivõrd suure kaalu ja välistavad kõik muud mitte-optimaalsed võimalikud põhjused, mis ikkagi lubaks sellesse õigusesse sekkuda. Riigikogus toimunud arutelu seda lihtsalt väideti, aga puudub selgitus, mis näitaks, miks on sellise põhjuse omamine õigustatud. Konsensuse jaoks on asi veelgi lihtsam, sest VTK-s on kirjas, et põhiseaduslikult on lubatud maksustada regulatiivsel eesmärgil (MSMS VTK: 29). Teisisõnu võib eraomandisse teatud juhtudel sekkuda, sest riigil on selleks põhiseaduslik õigus. Õigustus peaks sel juhul sisaldama arutlust selle kohta, miks praegust õigus eraisiku vara puutumatusel kaalub üles mootorsõidukimaksu, millel on regulatiivne eesmärk. Kuna seda tehtud pole, ei jõuta ka soovitud järelduseni.¹⁴

4.3 Õigustustele hinnangu andmine

Sarnaselt eelmise juhtumiga on ka siin analüüsitud peamistes õigustustes sees seletuslikud lüngad, korralikult välja toomata/kaitsmata järelduseni jõudmiseks vajalikud eeldused, kasutatud on kõikehõlmavatest doktriinidest tulenevaid põhjuseid ja olulised väärtuskonfliktid on jäänud korralikult lahendamata. Neil põhjustel ei saa kummagi teooria idealiseeritud kodanikud peamisi pakutud õigustusi tugevalt toetada. Õnneks leidis ka paar

---

¹⁴ Analüüs on kokku võetud ka tabeli kujul, mis on leitav lisadest (vt Lisa 2, Tabel 4 ja 5).

erandit, nimelt presidendi ja Koka õigustused, mida saavad idealiseeritud kodanikud tugevalt toetada. Samas, nagu varem öeldud, ei lükka presidendi õigustus seadust kui sellist tagasi. Seepärast saab selle õigustuse esitada ainult väga spetsiifilises kontekstis ja saab kõrvale jätta seaduses vastava erandi tegemisega. Ka Koka esitatud ettevõtluse kahjustamise õigustus on vastuvõetav ainult koondumisteooria idealiseeritud kodanikele. Konsensuse idealiseeritud kodanikele on tegemist kõikehõlmavast doktriinist tuleva põhjusega, millega õigustada ei tohi. Omakorda tekitab koondumisteooria idealiseeritud kodanike jaoks küsimus, kas ettevõtluse kahjustamise õigustus on piisavalt tugev, et seadus kui selline tagasi lükata. Kui seadus toob tervele või enamusele ühiskonnast selliseid hüvesid, mida ei kaalu üles vähemuse seaduse tagasilükkamiseks pakutud õigustused, siis on ruumi vähemustele erandi tegemiseks (Vallier 2019: 493). Niisiis tekib küsimus, kas ettevõtluse kahju õigustus alistab keskkonna ja riigieelarve kasude õigustused. Kuniks seda tehtud pole, ei saa koondumisteooria vaate idealiseeritud kodanikud seda õigustust kindlasti tagasi lükata ega täielikult toetada.

Vaadates mootorsõidukimaksu pooldavaid õigustusi, siis analüüsi käigus tuvastatud mitmed tehnilised puudujäägid takistavad idealiseeritud kodanikel nende õigustuste tugevat toetamist. Põhiline probleem seisneb selles, et õigustused ei paku välja konkreetset arutluskäiku, kuidas mootorsõidukimaksuni jõutakse. Keskkonna kaitsmise eesmärk on iseenesest niivõrd suur, et see toetab väga laia meetmete hulka, näiteks riigipoolne heiteallikate sunnijõuga kasutusest eemaldamine, sise põlemismootoriga autode müügi keelustamine, riigi abil elektriautode müügihindade madaldamine jne. Ühesõnaga seatud eesmärgid ja nende saavutamiseks sobilikke meetmeid on võimalik mitmel erineval viisil tõlgendada ja õigustamise käigus tuleb üks selline tõlgendus välja tuua. Kuigi riigieelarve täitmise õigustust saaks käsitleda niisugust tõlgendust välja pakkuvana, siis ka siin on võimalik valida meetmeid, mis ei edenda keskkonna kaitsmist. Hea õigustus pakub välja, kuidas on erinevad eesmärgid omavahel hierarhiasse seatud, miks on üks olulisem kui teine ning kuidas niimoodi konkreetse meetme juurde jõutakse. Praegused õigustused niisugust hierarhiat ei loo, mistõttu pole välistatud nende omavaheline konflikt ja seetõttu ei saa konsensuse idealiseeritud kodanikud tugevalt toetada pakutud pooltõigustusi. Koondumisteooria idealiseeritud kodanikele on probleemiks see, et puudub selge arutluskäik ning seos valitud eesmärkide kui põhjuste ja pakutud meetme vahel ning kas need põhjused täidavad otsustavuse kriteeriumit.

Täiendavalt on mureks, et mõlema poolt- ja vastuõigustused lähtuvad teatud hinnangut andvatest standarditest, mis määratlevad, kui suurt sissetulekut on inimestel vaja, et neil oleks võimalik elada oma äranägemise järgi. Lisaks oleks vaja ka täpselt määratleda, kui suure osa inimeste sissetulekust võib riik endale võtta ning kuidas samal ajal tagada see, et inimeste sissetulekud jääksid piisavalt suureks, et oma äranägemise järgi saaks elada. Viimane on aga väga peen ja keeruline küsimus. Kui mootorsõidukimaks mõjutab negatiivselt oluliselt rohkem vähemkindlustatud ja maainimesi kui rikkamaid ning linnaelanikke, ei tähenda see veel, et rohkem mõjutatutel pole võimalik elada oma äranägemise järgi. Siinkohal tuleks näidata, et maksu kehtestamisega kaasnev mõju on õigustamatult ebaproportsionaalne vähemkindlustatutele, aga selleks tuleb appi võtta teatud hinnangut andvad standardid, mis loovad seose sissetuleku suuruse ja hea elu elamise vahel. Konsensuse vaatest on probleem, et sedasorti standardid võivad pärineda kõikehõlmavatest doktriinidest ja selle kahtluse tõrjumiseks on vaja esile tuua jaotava õigluse mudel, millest lähtuvalt õigustatakse. Koondumisteooria jaoks oleks vaja õigustuses need standardid välja tuua ja esitada arutluskäik, milles jõutakse nende standardite abil vastava järelduseni. Kuna midagi sellist opositsiooni (ja pooldavad) õigustused ei tee, pole mõlema versiooni idealiseeritud kodanikel võimalik neid õigustusi tugevalt toetada.

Kokkuvõtvalt võib niisiis tõdeda, et taas on õigustanud kehvasti. Samas on põhilised õigustused intuiivselt täiesti usutavad ja täielikul kujul esitatuna poleks need problemaatilised. Siiski mitmesugused tuvastatud nõrkused ja puudulik väärtuste omavaheline tasakaalustamine takistavad hästi õigustamist.

5. Tulemused ja vastuväited

Järgneva peatüki eesmärgiks on võtta kokku empiirilise analüüsi tulemused ja vastata küsimusele, kas leitud tulemused on leitavad ka mujal, teistele seadustele antud õigustuste analüüsimisel. Seejärel liigun edasi enda filosoofilise argumendi juurde, mis kritiseerib nn laia vaadet (vt 1.4.1 ja 1.4.2), samuti vastan oma argumendi võimalikule kriitikale.

5.1 Empiirilise analüüsi tulemuste üldistamine

Perekonnaseaduse ja mootorsõidukimaksu seaduse analüüsid selgus, et pea igal õigustusel oli täitmata jäänud mõlema avaliku mõistuse teooria mõni oluline õigustamisega seotud tingimus, poldud piisavalt välja toodud vajalikke hinnanguid andvaid standardeid või selgitatud, miks on tegemist otsustava õigustega. Lisaks tuli välja, et erineva taustaga riigivõimu esindajate õigustused sattusid mõlema juhtumi analüüsis sarnaste probleemide otsa. Küsimus seisneb nüüd selles, kas sellised tulemused on juhuslikud või osutavad need mingile sügavamale probleemile. Kuna uurimistöös ei kasutatud statistilist analüüsi, on raske öelda, kas sellised analüüsitulemused oleks leitavad ka mujal. Üks võimalus on vaadata, kas samal teemal tehtud uuringud on jõudnud sarnaste tulemusteni.

Probleemiks on siinkohal, et töös kasutatud uurimismeetodit pole teistes uuringutes rakendatud. Avalikku mõistust ja õigustamist on seni kaasatud sotsiaalteaduslikkese uurimistöösse, aga nende fookus on olnud kas kvantitatiivsel märksõnade uuringul (Lord & Tamvaki 2013), avaliku mõistuse rakendamisel riigiametnike tegevuse suunamiseks (Badano 2019), küsimusel, kas religioosseid põhjuseid võib kasutada poliitikate õigustamisel (Coetsee 2022) või kodanike assambleedes toimunud arutelude analüüsimisel (Janković 2022). Seetõttu ei saa ma siinse uurimistöö tulemusi teiste uuringutega võrrelda.

Selleks et minu analüüsi tulemusi siiski selgitada, tuleb naasta avaliku mõistuste teooriate ja institutsionaalse konteksti iseärasuse juurde. Avaliku mõistuse teooriate kirjeldusest (vt 1.1–3) selgus, et õigustus ei piirne ainult sobiliku põhjuse pakkumisega, vaid õigustamisel tuleb natukene tehnilisemalt ja põhjalikumalt argumenteerida. Sedasorti õigustuse käsitlus vastandub praktikas levinud intuiitvisele õigustamisele, milles tuginetakse paljuski intuitsioonile põhjusest järelduseni jõudmiseks ja muude tingimuste täitmiseks. Vaadates tagasi, kuidas empiirilises analüüsis riigivõimu esindajad õigustasid, siis näib, et õigustati

intuitsiooni abil. Jättes niisuguse intuiitse õigustamine kõrvale ja analüüsid õigustustes leiduvaid mõttekäike, nii nagu need olid esitatud, leidsin õigustusest igasugu lahendamata väärtuskonflikte, kaitsmata eeldusi ja tõlgendusi. Seetõttu on ootuspärane, et intuitsioonile tuginevad õigustused ei ilmu niivõrd tugevana, kui neid hoolikamalt ja tehnilisemalt analüüsida. Teisisõnu ei lange avaliku mõistuse teooriate käsitlus õigustamisest täielikult kokku igapäevaelus kasutatava õigustamisviisiga, mistõttu võib ennustada, et praktikas päriselt kasutatud õigustused ei täida teooriate poolt õigustamisele seotud ootusi täiel määral. Ei saa eeldada, et riigivõimu esindajad on kursis avaliku mõistuse teooriatega, mistõttu ei saa nad kohandada oma õigustamist vastavaks teoorias nõutuga ja peavadki seega tuginema intuiitse õigustamise käsitlusele. Seetõttu jõutataksegi olukorda, kus avaliku mõistuse perspektiivist on riigivõimu esindajad õigustamisega ikkagi mingil määral hakkama saanud, aga analüüsi käigus on võimalik tuvastada mitmesuguseid puudujääke.

Ühtlasi on ka institutsionaalne raamistik õigustamisele kas vähenõudlik või pea olematu. Eeskirjadega on küll reguleeritud, et seaduste vajalikkust, mõjusid jms peab õigustama, aga on lahtiseks jäetud, kuidas seda tuleb teha. Niisuguses raamistikus õigustamisel on välja kujunenud mitteformaalsed tavad ja mustrid, millele riigivõimu esindajad õigustamisel toetuvad, näiteks asjakohasele statistikale viitamine, demokraatliku mandaadi olemasolu rõhutamine ja oma valijate huvide kaitsmine. Kombineerides vähenõudlikud institutsionaalsed tingimused ja väljakujunenud õigustamise tavad intuiitse õigustamise käsitlusega, saame avaliku mõistuse teooriatest eraldiseisva ning praktikas toimiva õigustamise mudeli, mis on palju vähemõudlikum. Seepärast ei ole üllatav, et avaliku mõistuse teooriatele tuginedes jõudsin kirjeldatud tulemustele. Seega võib väita, et kui uuriksime samal moel teisi Eesti seadusi, jõuaksime järeldustele, et kasutatud õigustustega on avaliku mõistuse vaatest probleeme. Saab järeldada, et uurimustulemused pole juhuslikud, vaid uuritud juhtumite tulemused, st praktikas kasutatud õigustused ei vasta täielikult teooria nõuetele, on leitavad ka muude juhtumite analüüsimisel.

5.2 Institutsionaalse konteksti probleem

Tulemuste üldistamisel leidsin, et tegu polnud juhusega ja tulemused peegeldavad laiemat mustrit. Siinkohal võiksime kaitsta avaliku mõistuse teooriaid ning öelda, et õigustamisega seotud probleemide tekkimise süü ei lasu kuidagi teoorial. Oleme teooria abil üksnes

tuvastanud, et riigivõimu esindajad võivad õigustamisel küll vahepeal eksida, aga see lihtsalt näitab puudujääke praktilises keskkonnas, kus õigustamine aset leiab. Empiirilises kontekstis tuvastatud probleeme ei saa tõsta väljapoole enda konteksti ja teha etteheiteid teooriale enesele.

Sedasorti kriitika on relevantne, sest kui see omaks võtta, ei saa käesoleva töö tulemuste alusel moodustada filosoofilisi järeldusi ja töö panus piirdub teatud empiiriliste puudujääkide demonstreerimisega. Vastus sellisele kriitikale algab mööndusega, et konkreetselt siin töös analüüsitud juhtumites tuvastatud puudujäägid pole tõepoolest kuidagi teooria poolt põhjustatud. Küsimuseks on hoopis, kas minu uurimistulemuste najal on võimalik tuvastada teooriates mõni nõrk koht.

Õigustuste puudujäägi tekkimise põhjusena pakkusin välja, et riigivõimu esindajad tegutsevad keskkonnas, kus on käibel lihtsam õigustamisemudel, mille kasutamine toob kaasa vajakajäämised avaliku mõistuse perspektiivist. Oluline on, et kasutusel olev õigustamisemudel on välja kujunenud selles keskkonnas. Seega oleks ka naiivne arvata, et avaliku mõistuse õigustamisemudel on riigivõimu esindajate tegutsemiskeskkonnas latentsel kujul olemas. Kuna eesmärgiks on reguleerida, kuidas kodanikud õigustavad, tuleb samuti reguleerida institutsionaalset konteksti, milles inimesed õigustavad. Institutsionaalse konteksti all mõistan seda, millised kirjutatud ja kirjutamata reeglid ühiskonnas kehtivad õigustamisele, milliste (formaalsete) normide ja eeskirjade järgi peavad parlament, komisjonid jms ametlikud institutsioonid õigustama jne. Iseenesest pole selles tähelepanekus midagi uut. Näiteks Jürgen Habermas on selle punkti välja toonud varasemalt, argumenteerides, et igasugune normatiivne demokraatia mudel pakub välja vastavad institutsioonid, mis on vajalikud demokraatia soovitud kujul toimimiseks. Selleks, et tema enda demokraatia mudelis arutleksid inimesed soovitaval moel, oli tal vaja esmalt läbi mõelda kodanike omavahelisest arutlemisest moodustuv avaliku sfääri ja formaalsete riigiorganite (parlament, valitsus) institutsionaliseeritud vahekord ja allutada nendes institutsioonides toimuv arutlemine omakorda teatud tingimustele ja protseduuridele. (Habermas 1994: 7–8) Teisisõnu kujundab institutsionaalse kontekst Habermasi järgi seda, kuidas ühiskonnas arutlemine täpselt välja näeb. Uurimistöö käigus tuvastatud süstemaatilised puudujäägid õigustamisel osutavad sellele, et avaliku mõistuse seatud ootusi ei saa täielikult täita ükskõik millises institutsionaalses kontekstis. Vastupidiselt

peaksid avaliku mõistuse teoretikud senisest veel rohkem tähelepanu pöörama sobiliku institutsionaalse konteksti väljatöötamisele, et tõrjuda muude õigustamismudelite juurdumist. Kuivõrd teooriad pole selle aspektiga piisavalt tegelenud, vaid üksnes vaikimisi eeldanud, et kodanikud hakkavad nende avaliku mõistuse mudeli järgi iseseisvalt õigustama, olen praktiliste tulemuste abil ühe teooria nõrga koha tuvastanud. Nõrkuseks ongi, et teooriad on väga kitsalt keskendunud õigustamise tingimuste määratlemisele, aga tähelepanu alt on paljuski välja jäänud seda ümbritsev institutsionaalne kontekst.

Kuigi kriitika muude poliitikat mõjutavate tegurite ignoreerimises pole uus (vt nt Mouffe 1996), on see siiski relevantne vähemalt koondumisteooria teoretikutele. Näiteks on Vallier argumenteerinud, et vastupidiselt kirjanduses olevale tendentsile, ei tähenda avaliku mõistuse omaksvõtmine automaatselt avaliku arutluse reguleerimist. Avaliku arutlemise reguleerimine sarnaneb institutsionaalse konteksti kujundamisega, sest läbi konkreetsete normide luuakse kodanike õigustamistegevusele väga konkreetsete piirangud ja kohustused, mis märkimisväärselt ja asjatult vähendavad kodanike vabadust. Asjatu vabadusekaotuse vältimiseks tuleb üksnes riigivõimu esindajatel keelata hääletamast selliste seaduseelnõude poolt, mille toetamiseks puudub ühiskonna liikmetel mõistetav põhjus. Riigivõimu esindajad peavad enne seaduse poolt hääletamist üksnes õigustatult uskuma, et igal ühiskonna liikmel on olemas põhjus seaduse toetamiseks. (Vallier 2015: 140, 142–154) Vallieri argument välistab sedasi vajaduse töötada välja laialdasem õigustamist kujundav institutsionaalne kontekst.

See argument vaatab aga mööda laiemast probleemist. Vallier on keelanud saadikul üksnes teatud tingimustel seaduse poolt hääletamise. Oletame, et isegi kui saadikud on seaduse üle hääletamisel täitnud enda kohustust, siis kas saame öelda, et saadikud on hääletamisega valinud välja õigustatud seaduse? Sama küsimuse kohta on kirjutanud ka Alexander Motchoulski, kelle sõnul nii pole. Hääletamine iseenesest ei anna infot seadust õigustavate põhjuste kohta. Kuid avaliku mõistuse eesmärgiks ongi see välja selgitada ja tuua need põhjused avalikkuse ette. Hääletamine pole järelikult sobilik vahend, et välja selgitada, kuidas on seadust õigustatud. (Motchoulski 2020: 847–848) Niisiis, Vallieri nõudmist täitvate saadikute hääletustegevus ütleb ainult, et mõistetavad põhjused on olemas, aga mitte seda, millised need on. Sellised teadmata sisuga põhjused on probleemiks mõlemale teooriale, sest konsensuse vaate jaoks on oluline näidata, et põhjused pärinevad

õigluskontseptsioonidest ning koondumisteooria jaoks on oluline välja selgitada, kas tegemist on alistamata põhjustega. Mõlemal juhul jõuame tagasi avaliku õigustamise juurde. Olles eelnevalt näinud, kuidas institutsionaalne kontekst mõjutab kasutatavat õigustamismudelit, siis tagamaks, et pakutavad õigustused vastavad ootustele, tuleb see struktureerida niimoodi, et see soodustaks sobilike õigustuste väljatöötamist. Sellest tulenevalt peavad ka koondumisteooria teoreetikud välja töötama sobiliku institutsionaalse korralduse.

Minu vastus alapeatüki alguses esitatud kriitikale on järgmine. Avaliku mõistuse teooriatele pole tõepoolest probleemiks, kui konkreetsed isikud ei õigusta hästi. Probleem tekib siis, kui see nähtus on süstemaatiline, sest süstemaatilisus osutab sobiliku institutsionaalse konteksti puudumisele, mille kirjeldamisele pole senises kirjanduses piisavalt tähelepanu pööratud või on sellise sammu tegemiseks isegi vastuargumente esitatud. Kui avaliku mõistuse teooriaid ei koostata üksnes õigustamise ideaali pakkumiseks, vaid seda peab saama ka praktikas rakendada, siis on tarvis mõelda läbi praktikas toimimiseks vajalikud tingimused. Üheks selliseks tingimuseks on institutsionaalse konteksti sobivus.

5.3 Ettenägematu kõrvalmõju argument

Eelneva alapeatüki kriitikat võiks minu tõstatatud probleemolukorra valguses edasi arendada järgnevalt. Oletame, et avaliku mõistuse teoreetikud töötavad välja oma teooriates sobiliku institutsionaalse konteksti, mida praktikas rakendada saab ja mida ei kasutata peaaesjalikult ära obstruktsiooni läbiviimiseks. Kuna institutsionaalne kontekst on ainult sobiliku õigustamismudeli juurdumist soosiv, ei taga miski, et tulevikus õigustataks alati hästi, sest teooria ja praktika ei saa kunagi täielikult kattuda. Teoreetikud võivad arvestada küll igasuguste empiiriliste eripäradega, aga suures pildis minu uurimistöö olulisi muutusi teooriates kaasa ei too.

Sellele vastuväitele vastamiseks naasen laia vaate juurde (vt 1.4.1). Kui varasemalt ma seda eeldust ei kritiseerinud, vaid pakkusin, et empiirilise uurimistööga saab kontrollida selle eelduse veenvust, siis nüüd olen jõudnud punkti, kus saab empiirilise analüüsi najal formuleerida vastuargumendi laiale vaatele. Minu argument ei ründa ühtegi konkreetset laia vaate kasuks rääkivat argumenti, sest need kõik on kooskõlas avaliku mõistuse eeldustega. Probleem on hoopis laia vaate teostumises praktikas.

Järgnevalt esitan enda argumendi ja pärast kaitsen seda kahe vastuväite eest.

- (1) Laia vaate omaksvõtmine suurendab otsustamisvõimetuse probleemi tekkimise tõenäosust.
- (2) Otsustamisvõimetuse probleem tekib tõenäolisemalt, sest riigivõimu esindajad käivad välja valdavalt nõrku õigustusi.
- (3) Ei leidu ühtegi ainulaadselt täielikult õigustatud otsustamisprotseduuri.
- (4) Olukorras, kus pole teisi õigustusi alistavat tugeva toetusega õigustust ja pole täielikult õigustatud otsustamisprotseduure, puudub poliitikutel sobilik õigustus, millega seadust kas toetada või tagasi lükata, st nad on otsustamisvõimetud.
- (5) Niimoodi ei tohiks otsuseid teha ja otsuste tegemine on parlamendi tähtsaim funktsioon.
- (6) Kui laia vaate omaksvõtmine suurendab otsustamisvõimetuse tekkimise tõenäosust, siis on see hea põhjus laia vaate tagasilükkamiseks.
- (7) Järelikult on meil hea põhjus laia vaate tagasilükkamiseks.

Nimetan siin parlamendi töö halvamist ettenägematuks kõrvalmõjuks, sest avaliku mõistuse kasutamise kaasnepaks ootuseks on, et seadustele leitakse õigustus, aga praktika uurimisel leiame hoopis, et parlament on sageli avaliku mõistuse vaatest otsustamisvõimetu. See on teooria rakendamise ettenägematu kõrvalmõju.

Selgitan nüüd argumendis toimuvat mõttekäiku. Argument tugineb otsustamisvõimetuse probleemi tõenäosuse suurenemisele. Otsustamisvõimetuse probleem tekib siis, kui meil on mitu sama head õigustust erinevate järelduste kasuks ja me ei oska öelda, milline alistab kõik teised. Kuigi otsustamisvõimetuse probleemi tähtsust on kirjanduses pisendatud, siis hiljuti on Cross ja Besch väitnud, et kui otsustamisvõimetuse probleem tekib ka fundamentaalsete küsimuste lahendamisel, siis pole võimalik avaliku mõistuse ideaali abil visandatud liberaaldemokraatiat üldse legitimeerida (Cross & Besch 2019: 432). Sõltumata sellest, kas neil on õigus, selgitan, miks on minu arvates otsustamisvõimetuse probleem oluline eeldustes (4)–(5).

Miks suurendab lai vaade otsustamisvõimetuse tekkimise tõenäosust? See hinnang tuleneb eelnevast empiirilisest analüüsist. Nimelt ühendas eri juhtumite peamisi õigustusi see, et mõlema teooria idealiseeritud kodanikud saavad anda neile ainult nõrga toetuse. Kui nüüd

peaksid idealiseeritud kodanikud esitatud õigustustest ühe välja valima, jääksid nad hätta, tulenevalt nõrga toetuse definitsioonist (vt 1.4.2). Probleemiks on niisiis, et pole selge, kuidas saaks mõni pakutud õigustus alistada kõik teised. Alistava õigustuse leidmiseks oleks vaja teada, kuidas ja miks konkreetses õigustuses vastava järelduseni jõuti. Seda teades saaksime eri õigustuste arutluskäike omavahel võrrelda ja hinnata, kumb on veenvam või paremini kaitstud ning selle põhjal otsustada, milline õigustus on etem. Antud juhul ei saaks pakutud õigustusi omavahel korralikult võrrelda. Esitatud on mitmeid nõrku õigustusi, mille puhul pole täit ülevaadet nende arutluskäigu osas ja pole ka selge, kuidas üks õigustus saaks alistada ülejäänud. Nõrgad õigustused viivad seetõttu väga kergesti otsustamisvõimetuse probleemi. See probleem poleks väga oluline, kui see tekiks harva. Laia vaate omaksvõtmisel on riigivõimu esindajatel vaja oluliselt rohkem seadusi õigustada avaliku mõistusega ja empiirilise analüüsi põhjal teame, et üldiselt pakutakse nõrku õigustusi. Mida rohkem peavad riigivõimu esindajad õigustama, seda enam kasvab otsustamisvõimetuse probleemi tõenäosus.

Siiski, kas parlamendis toimuv hääletus vähemalt osaliselt ei lahenda seda probleemi? Toetun siin Gausi argumentidele, et meil pole võimalik valida välja ühtainsat täielikult õigustatud otsustamisprotseduuri. Gaus on näidanud, et pole olemas sellist otsustamisprotseduuri, mis täidaks kõiki valiku tegemisega seotud tingimusi ja tagaks, et tekib täielik valikute järjestus. Enamgi veel, kui kodanikud peavad valima erinevate otsustamisprotseduuride vahel, siis järjestatakse pakutud protseduure erineval moel ja ei leidu ühtegi sellist, mille kasutamise osas valitseb konsensus. Gausi lahenduseks on, et sedasorti olukorrast aitab välja evolutsioon, mis valib juhuslikult ühe variandi mitmest ning seejärel on võimalik kontrollida, kas igal avalikkuse liikmel on põhjus selle variandi toetamiseks. (Gaus 2011: 323–332, 410) Gausi argument näitab, et ükski parlamendis kasutusel olev hääletamisprotseduur pole täielikult õigustatud. Kui saadikud kasutavad seda otsuste tegemiseks, siis ei saa pidada otsuseid täielikult õigustatuks, sest sedasorti hääletamisprotseduuri kasutamine ei ole vastuvõetav kõigile kodanikele. Isegi kui tegemist on hääletamisprotseduuriga, mida kõik kodanikud aktsepteerivad, on protseduuri õigustus sõltuv sattumuslikust empiirilisest faktist. Quongi järgi tühistab empiirilise nõusoleku prioriseerimine vajaduse avaliku mõistuse kasutamise järele (Quong 2011: 200). Sedasorti järeldus on igasugusele avaliku mõistuse teooriale vastuvõetamatu, mistõttu tuleb leida hääletusprotseduuridele iseseisev õigustus, jõudes nii tagasi Gausi argumendi juurde.

Pragmaatiliselt tehakse küll lõpuks otsus ära, aga avaliku mõistuse jaoks pole see soovitud lahendus. Seeläbi jõuangi eelduste (4) ja (5) juurde.

Senine arutluskäik on näidanud, kuidas otsustamisvõimetuse probleem praktikas tekib. Otsustamisvõimetuse korral ei saa parlament teostada oma tähtsaimat funktsiooni, st seaduste vastu võtmist või tagasilükkamist. Seega vajab kaitsmist väide, et parlament ei tohiks otsustamisvõimetuse korral oma peamist funktsiooni teostada. Seaduse vastuvõtmiseks on tarvis, et pakutav õigustus alistab teistele järeldustele viivad õigustused. Otsustamisvõimetuse korral ükski õigustus teisi ei alista. Valides juhuslikult ühe õigustuste teiste seast, ei saa öelda, et valitud järeldus on täielikult õigustatud. Samavõrd heade alternatiivide olemasolu näitab, et valitud õigustus on mõistuspäraselt tagasi lükatav. Kuna õigustamise eesmärgiks oli legitimeerida seadusi, siis hetkel valitud õigustusega tehtud otsus saab olla ainult osaliselt legitiimne. Jättes kõrvale küsimuse, mida kujutab endast osaline legitiimsus täpsemalt, võib olukorda hullemaks teha see, kui omavahel võistlevad ainult kehvad õigustused. Idealiseeritud kodanikel pole sellisel juhul tugevat põhjust tehtud otsusele alluda. Cross ja Besch on näidanud, et sedalaadi olukorras avaneb mõistuspärasel kodanikel võimalus keelduda allumast tehtud otsusele ning kuna nende allumatus tugineb alistamata õigustusele, ei saa neid pidada mittemõistuspäraseks (Cross & Besch 2020: 424–426). Kui parlamendis otsustamisvõimetuse probleemi ilmnmisel ikkagi hääletamise kaudu võetakse seadus vastu, siis tekib olukord, kus alistamata õigustusi pooldavad kodanikud võivad õigustatult keelduda seadusele allumisest. Avaliku mõistuse perspektiivist on parlament sellisel juhul läbikukkunud oma põhilises ülesandes, võtta vastu ainult selliseid seadusi, mis on kõigile kodanikele õigustatud. Seetõttu väidangi, et vältimaks avaliku mõistuse ideaali rikkumist ja olukorra loomist, kus osad kodanikud saavad mõistuspäraselt keelduda seadusele allumisest, ei tohiks parlament otsustamisvõimetuse olukorras otsust vastu võtta.

Eeldused (2)–(5) on tõstnud esile, kuivõrd tõsine probleem on otsustamisvõimetuse praktikas parlamendi jaoks. Kaalul on seaduste selline õigustamine, et ühelgi kodanikul poleks õigustust seadusele mitteallumisest. Selleks on vajalik vältida otsustamisvõimetuse probleemi tekkimist. Paraku tuli välja, et konkreetseid õigustusi analüüsid on otsustamisvõimetuse probleem kerge tekkima. Pole ka mõeldav, et praktikas saaks selle tekkimise täielikult välistada. Seepärast tuleks vähendada selle tekkimise tõenäosust.

Selleks on kaks varianti. Esmalt võime luua avaliku mõistuse kasutamist soosiva institutsionaalse konteksti, ehkki pole teada, kui palju institutsionaalne kontekst iseenesest probleemi tekkimise tõenäosust vähendaks. Teiseks saame vähendada tõenäosust kahandades juhtumite hulka, kus tuleb avalikku mõistust otsuste õigustamiseks rakendada. Rawlsi lootus oli, et avaliku mõistuse abil saab vajalikul moel õigustada vastuseid fundamentaalsetele küsimustele (vt 1.2). Fundamentaalsete küsimuste puhul ei saa me lubada, et osad kodanikud eelistavad fundamentaalsete seaduste puudumist. Ehitamaks üles toimivat riiki, on vaja, et kas jõutakse konsensusele fundamentaalsete seaduste osas või koonduvad kodanikud selliste variantidele, mis on kõigile õigustatud. Kui seal tekib otsustamisvõimetuse probleem, ei ole võimalik luua kõigile õigustatud riigikorda. Fundamentaalsete küsimuste puhul ajendab teisi õigustusi alistavate õiguste otsingut eesmärk luua kõigile õigustatud riigikord. Sedasorti tungiv vajadus ei tõuka meid mitte-fundamentaalsete küsimuste lahenduse korral tagant, mistõttu võib tunduda, et otsustamisvõimetuse probleem pole niivõrd tõsine. Senine arutus näitab vastupidist. Kui otsustamisvõimetuse probleemi tekkimise tõenäosust on võimalik vähendada avaliku mõistuse kasutamisel üksnes fundamentaalsete küsimuste lahendamiseks, siis tulenevalt otsustamisvõimetuse probleemi tõsidusest ei peaks me avalikku mõistust proovima rakendada kõikidele otsustele. Teisisõnu on meil hea põhjus laia vaate tagasi lükkamiseks.

Miks on tegemist hea põhjusega laia vaate tagasi lükkamiseks? Probleemiks on, et ühes otsustamisvõimetuse probleemiga toob lai vaade kaasa kaks vägagi halba tagajärje. Esmalt, kui parlament jätab otsustamisvõimetuse korral seaduse üle otsuse tegemata, saab heal juhul riigis kehtestada ainult käputäie seadusi ning igasugused vajalikud tahud ühiskonna ja riigi elus jäävad reguleerimata. Alternatiivselt otsustamisvõimetuse probleemi ignoreerides saab kehtestada seadusi, mis pole kõigile õigustatud, minnes vastuollu avaliku mõistuse teooriate põhieeldusega, et seadused peavad olema kõigile õigustatud.¹⁵ Kui on võimalik vältida niisugust dilemmat ja halbu tagajärge lükates laia vaate tagasi, siis ongi tegemist hea põhjusega. Siit saabki moodustada järelduse (7), millest saab omakorda järeldada, et peaksime laia vaate tagasi lükkama esitatud põhjuse tõttu.

---

¹⁵ Samasuguse dilemma on välja toonud koondumisteooria jaoks Billingham (2017: 549–550).

Argumendi implikatsioon empiirilisele õigustuste analüüsile on järgmine. Laia vaate tagasilükkamisel langeb ära minu kriitika esitatud õigustustele. Rawls on kirjutanud, et niisugustel juhtumitel võib hääletada seaduste üle lähtuvalt enda kõikehõlmavast doktriinist (Rawls 1996: 235). Kuid see, et avaliku mõistuse tehnilised nõuded ei kehti mitte-fundamentaalse seaduste õigustamisele, ei tähenda veel, et selliseid seadusi üldse ei pea õigustama. Avaliku mõistuse alusidee, st see, et ühise riigivõimu kasutamist peab õigustama kodanikele, keda see mõjutab, jääb endiselt jõusse. Tegemist on laiema, liberaaldemokraatliku arusaamaga, millest avaliku mõistuse teooriad lihtsalt tõukuvad. Küsimuseks on siis, kas esitatud õigustused vastavad selle üldisema arusaama õigustamisele seotud ootustele? Vastus on jaatav, sest vaatamata avaliku mõistuse perspektiivist tuvastatud probleemidele, suutsid mõlemal kirjeldatud juhul riigivõimu esindajad pakkuda sellised õigustusi, mis näitasid, et tegemist pole meelevaldse riigivõimu kasutamisega. Vastupidiselt, õigustused, mis toetusid põhiseadusliku võrdsuse kaitsmisele, keskkonna kaitsmisele ja riigieelarve täitmisele, on sedasorti tervemõistuslikud õigustused, millega saab näidata käsitletud seaduste vajalikkust.

5.3.1 Ettenägematu kõrvalmõju argumendi kriitika

Minu pakutud argumendile saab esitada kaks vastuväidet. Esimene vastuväide kõlab nii. Ainulaadse täielikult õigustatud otsustamisprotseduuri puudumine näib olevat suurim takistus otsustusvõime probleemi vältimisel. Kui peaks ikkagi niisugune leiduma või on Gausi enda argument vigane, siis ei saa väita, et parlament ei saa õigustatud otsust teha. Niisiis pole garanteeritud, et puudub vajalik otsustamisprotseduur ja omakorda nõrgeneb minu argument.

Kriitikale vastamiseks tooksin välja, et üldisemaks probleemiks on, et õigustatud otsustamisprotseduuri leidmisel ei lahene otsustamisvõimetuse probleem, vaid selle mõju väheneb alles praktikas. Otsustamisprotseduuriga saab küll ära teha vajaliku otsuse, mis on praktikas hädavajalik, aga ikkagi ei anna see infot, miks on seadus lõplikult õigustatud. Idealiseeritud kodanikele antakse niimoodi praktiline põhjus seadusele allumiseks, aga mitte iseseisev alistamata õigustus. Teooriate abil saab ikkagi uurida, kas seadus on kõigile õigustatud. Seepärast, isegi kui eeldus (3) ei pea paika, ei vähenda see minu argumendis leiduva probleemi olulisust kuigi palju.

Teisena võiks väita, et isegi kui minu argument on veenev ja on esitatud hea põhjus laia vaate tagasilükkamiseks, siis varjatud kujul peetakse praktikas tekkivaid probleeme olulisemateks kui seda, et avaliku mõistusega saab õigustada kõiki seadusi. Selgitada välja, kas kehtestatav seadus on õigustatud kõigile või mitte, tähendab võtta tõsiselt kodanike kohustust kohelda teisi võrdsete ja vabadena, kellele ei suruta peale seadusi, mis pole neile õigustatud. See on palju olulisem kui praktiliste probleemide vältimine. Seega ei peaks laia vaadet tagasi lükkama.

Nagu ma eelnevalt osutasin, on probleemiks see, et avaliku mõistuse rakendamine mittefundamentaalse küsimuste lahendamiseks ei soodusta alati otsuste tegemist, sest see võib hoopis peatada otsuste tegemise protsessi. Olles mõeldud tugevdama tehtavaid otsuseid, on väga kummaline, kui avaliku mõistuse abil hoopis leitakse, et otsust ei saa teha. See tekitab küsimuse, miks üldse avalikku mõistust kasutada. Kuid avalik mõistus pole üksnes ideaal, mille ebatäieliku täitmisega võiks rahulduda. Tegemist on tööriistaga, mis on peamine vahend, millega seadusi legitimeerida. Kui see tööriist on selline, mis muudab tõenäolisemaks, et otsust ei saa teha, siis ei täida see oma eesmärki, milleks see on loodud. Seetõttu ma ei arva, et praktiliste probleemide väärtustamist saaks niisama lihtsalt kõrvale jätta. Hetkel on see olulisem ka teisest väärtusest, sest praktikas toimimine on tingimuseks sellele, et saame teisi kohelda vabade ja võrdsetena, näidates, et kõigile leidub sobilik õigustus seaduse toetamiseks. Kui me praktikas sedasorti tulemusele ei jõua ja jääb lahtiseks, kas seadus on kõigi kodanike jaoks õigustatud või mitte, siis mis iganes otsuse me vastu võtame, ei täida me õigustamise kohustust nende suhtes, kelle jaoks vastav otsus pole õigustatud. Teisisõnu peame saama olla kindlad, et avaliku mõistuse kasutamine ei takista otsustele jõudmist.

Kokkuvõte

Käesolevas töös kontrollisin avaliku mõistuse teooriate abil, kui hästi on kahte Eesti seadust – abieluvõrdsuse kehtestamise ja mootorsõidukimaksu seadust – suutnud riigivõimu esindajad õigustada. Sedasorti teooria praktikas rakendamise eesmärgiks oli esiteks uurida ja hinnata kasutatud õigustuste pädevust ja teiseks empiiriliste tulemuste abil kritiseerida avaliku mõistuse teooriates omaksvõetud laia vaate eeldust. Selle eelduse kohaselt tuleks kõiki loodavaid seadusi õigustada avaliku mõistuse abil. Ehkki teoorias on tegemist igati mõistliku ja väheprobleemaatilise eeldusega, pole siiani uuritud, mida tähendab selle eelduse täitmine praktikas. Tuginedes praktilistele leidudele, oli sinise uurimistöös teesiks, et lai vaade tuleks tagasi lükata.

Valitud seadustele esitatud erinevaid õigustusi ühendas see, et nendes leiduvad arutluskäigud olid poolikud. Otseselt välja ütlemata ja kaitsmata olid jäänud mitmed olulised eeldused, põhimõtete tõlgendused, konkureerivate väärtuste järjestused, mõistete täpsed määratlused ning seosed eelduste ja järelduse vahel, mistõttu ei selgunud, kuidas täpselt vastavate järeldusteni jõuti. Liigitasin sedasorti probleemidega õigustused nõrkadeks. Tulemuste üldistamisel pakkusin välja, et niisugused õigustused olid antud seepärast, et riigivõimu esindajad tuginevad õigustamisel paljuski intuitsioonile, mis võimaldab jõuda järeldusteni ilma igat arutluskäigu sammu otseselt sõnastamata.

Empiirilise analüüsi filosoofilised tagajärjed olid järgmised. Kõigepealt juhtisin tähelepanu institutsionaalse konteksti täpse kirjeldamise vajalikkusele, sest see on teema, millega senised avaliku mõistuse teooriad pole piisavalt tegelenud. Kui soovitakse, et avalikku mõistust kasutaks ettenähtud moel, tuleb selleks luua sobilik keskkond. Teiseks esitasin ettenägematu kõrvalmõju argumendi. Nimelt toob lai vaade kaasa otsustusvõimetuse probleemi tõenäosuse suurenemise, mis takistab parlamendil seaduste üle otsuste tegemist. Tuginedes empiirilistele tulemustele ja selgitades otsustamisvõimetuse probleemi tõsidust seadusandluse praktikale, järeldasin, et probleemide vältimiseks tuleb lai vaade tagasi lükata.

Kasutatud allikad

Badano, G. (2020). The Principle of Restraint: Public Reason and the Reform of Public Administration. *Political Studies*, 68(1): 110–127.

Baxter, P. & Susan, J. (2008). Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers, *The Qualitative Report*, 13(4): 544–559.

Billingham, P. (2016). Convergence Justifications Within Political Liberalism: A Defence, *Res Publica*, 22:135–153.

Billingham, P. (2017). Convergence liberalism and the problem of disagreement concerning public justification, *Canadian Journal of Philosophy*, 47(4): 541–564.

Carey, B. (2018). Public Reason—Honesty, Not Sincerity, *Journal of Political Philosophy*, 26: 47–64.

Coetsee, M. (2023). Consensus, Convergence, and Covid-19: The Role of Religion in Leaders' Responses to Covid-19, *Leadership*, 13(3): 446–64.

Cross, B., & Besch, T. M. (2019). Why inconclusiveness is a problem for public reason. *Law and Philosophy*, 38, 407–432.

Gaus, G. & Vallier, K. (2009). The Roles of Religious Conviction in a Publicly Justified Polity: The Implications of Convergence, Asymmetry, and Political Institutions, *Philosophy & Social Criticism*, 35(1): 51–76.

Gaus, G. (2011). *The Order of Public Reason: A Theory of Freedom and Morality in a Diverse and Bounded World*, Cambridge University Press, Cambridge.

Greenwalt, K. (1995). Some Problems with Public Reason in John Rawls's Political Liberalism, *Loyola Los Angeles Law Review*, 28: 1303–1318).

Habermas, J. (1994). Three Normative Models of Democracy, *Constellations*, 1(1): 1-10.

Hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. – RT I, 29.12.2011, 228

Isaac, J. (2023). The Principle of Convergent Restraint: A Failed Framework of Public Reason. *University of British Columbia*.

Jankovic, I. (2022). Deliberative democracy - theory and practice: The case of the Belgrade citizens' assembly, *Filozofija I Društvo*, 33(1): 26–49.

Johansson, R. (2007). On Case Study Methodology, *Open House International*, 32(3): 48–54.

Lagerspetz, M. (2023). *Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus*. TLÜ Kirjastus, Tallinn.

- Larmore, C. (1999). The moral basis of political liberalism, *The Journal of Philosophy*, 96 (12), 599–625.
- Leichter, K. (2019). Kas samasooliste paaride kooselu kuulub perekonnaelu kaitsealasse? Näiteid kohtupraktikast, Riigikohus, õigusteabe- ja koolitusosakond, Tartu, https://www.riigikohus.ee/sites/default/files/elfinder/ylevaated/2019/11_Samasooliste_kooselu_perekonnaelu_kaitsealas.pdf (viimati vaadatud 15.05.2025).
- Lord, C., & Tamvaki, D. (2013). The politics of justification? Applying the ‘Discourse Quality Index’ to the study of the European Parliament. *European Political Science Review*, 5(1): 27–54.
- Macedo, S. (1990). The Politics of Justification, *Political Theory*, 18(2): 280–304.
- Motchoulski, A. (2020). Democratic Public Justification. *Canadian Journal of Philosophy*, 50(7): 844–861.
- Mouffe, C. (1996). Democracy, Power, and the “Political”, S. Benhabib (toim.), *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, Princeton University Press, Princeton, lk 245–256.
- Nagel, T. Moral Conflict and Political Legitimacy, *Philosophy & Public Affairs*, 16(3): 215–240.
- Pariante, R., M. (2020). Why not Extend Rawls’ Public Reason Beyond Fundamental Issues? A Defence of the Broad-Scope View of Public Reason, *Teorema: Revista Internacional de Filosofía*, 39(2): 105–126.
- Priya, A. (2021). Case Study Methodology of Qualitative Research: Key Attributes and Navigating the Conundrums in Its Application, *Sociological Bulletin*, 70(1): 94–110.
- Quong, J. (2011), *Liberalism Without Perfection*, Oxford University Press, Oxford.
- Rawls, J. (1996). *Political Liberalism*, Columbia University Press, New York.
- Rawls, J. (1997). The Idea of Public Reason Revisited, *The University of Chicago Law Review*, 64(3): 765–807.
- Rawls, J. (2015). *Õiglus kui ausameelsus. Taasesitus*, T. Vallimäe (tõlk.), A. Kitus (toim), Valgus, Tallinn.
- Riigikogu kodu- ja töökorra seadus. – RT I, 02.06.2020, 9.
- Schwartzman, M. (2011). The Sincerity of Public Reason, *Journal of Political Philosophy*, 19: 375–398.
- Schwartzman, M. (2004). The completeness of public reason. *Politics, Philosophy & Economics*, 3(2), 191–220.

Vallier, K. (2011). Against Public Reason Liberalism's Accessibility Requirement. *Journal of Moral Philosophy*, 8: 366–389.

Vallier, K. (2015). Public Justification vs Public Deliberation: The Case for Divorce, *Canadian Journal of Philosophy*, 45(2): 139–158.

Vallier, K. (2016). In defence of intelligible reasons in public justification. *The Philosophical Quarterly*, 66(264): 596–616.

Vallier, K. (2019) Pluralistic Partisanship, *Res Publica* 25: 487–496.

Williams, A. (2000). The Alleged Incompleteness of Public Reason, *Res Publica* 6: 199–211.

(Mootorsõidukimaksu seadusega seotud materjalid)

Mootorsõidukimaksu seadus, 364 UA, Riigikogu XV koosseis.

Mootorsõidukimaksu seaduseelnõu väljatöötamiskavatsus, 19.07.2023,
<https://eelnou.valitsus.ee/main#QIVeTQFL>.

Riigikogu rahanduskomisjoni istungi protokoll nr 56, 08.02.2024,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnou/eelnou/e1de3711-afda-4ffe-b99f-6541625f98f2/mootorsoidukimaksu-seadus/>.

Riigikogu rahanduskomisjoni istungi protokoll nr 61, 05.03.2024,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnou/eelnou/e1de3711-afda-4ffe-b99f-6541625f98f2/mootorsoidukimaksu-seadus/>.

Riigikogu rahanduskomisjoni istungi protokoll nr 63, 11.03.2024,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnou/eelnou/e1de3711-afda-4ffe-b99f-6541625f98f2/mootorsoidukimaksu-seadus/>.

Riigikogu rahanduskomisjoni erakorralise istungi protokoll nr 95, 01.07.2024,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnou/eelnou/e1de3711-afda-4ffe-b99f-6541625f98f2/mootorsoidukimaksu-seadus/>.

Riigikogu põhiseaduskomisjoni erakorralise istungi protokoll nr 65, 08.07.2024,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnou/eelnou/e1de3711-afda-4ffe-b99f-6541625f98f2/mootorsoidukimaksu-seadus/>.

XV Riigikogu, III istungjärk, täiskogu istung, 14.02.2024,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/202402141400#PKP-785782>.

XV Riigikogu, III istungjärk, täiskogu istung, 05.06.2024,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/202406051400#PKP-844862>.

XV Riigikogu, Riigikogu erakorraline istungjärk, 15.07.2024,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/202407151000#PKP-840090>.

XV Riigikogu, Riigikogu erakorraline istungjärk, 29.07.2024,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/202407291000#PKP-843236>.

XV Riigikogu, Riigikogu erakorraline istungjärk, 29.07.2024,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/202407291734#PKP-840999>.

(Perekonnaseadusega seotud materjalid)

Perekonnaseaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, 207 SE, Riigikogu XV koosseis.

Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 4, 16.05.2023,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5fcbb8fd-b3d9-47a4-b5c1-ed9959bf0c9c/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/>.

Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 6, 05.06.2023,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5fcbb8fd-b3d9-47a4-b5c1-ed9959bf0c9c/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/>.

Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 7, 06.06.2023,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5fcbb8fd-b3d9-47a4-b5c1-ed9959bf0c9c/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/>.

Riigikogu õiguskomisjoni istungi protokoll nr 9, 13.06.2023,
<https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/5fcbb8fd-b3d9-47a4-b5c1-ed9959bf0c9c/perekonnaseaduse-muutmise-ja-sellega-seonduvalt-teiste-seaduste-muutmise-seadus/>.

XV Riigikogu, I istungjärk, täiskogu istung, 22.05.2023,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/202305221500#PKP-683660>.

XV Riigikogu, Riigikogu erakorraline istungjärk, 19.06.2023,
<https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/202306191000#PKP-828148>.

Resümee

Käesolev magistritöö rakendab avaliku mõistuse teooriad kahele Eesti seadusele, abieluvõrdsuse kehtestamisele ja mootorsõidukimaksule, esitatud õigustustele. Eesmärgiks on sedasi kontrollida, kui hästi on nimetatud seadusi õigustatud ja uurida, milliseid tagajärgi toob kaasa laia vaate eelduse testimine praktikas. Töö teesiks on, et lai vaade tuleb tagasi lükata. Esimeses osas tutvustan kahte peamist avaliku mõistuse teooriat, konsensusse ja koondumise oma, annan ülevaate mõlema õigustamisele seatud tingimustest ja selgitan probleemolukorda. Kuigi avaliku mõistuse teooriates on omaks võetud seisukoht, et avalikku mõistust tuleks rakendada kõigi poliitiliste otsustuste õigustamiseks, pole siiani uuritud, mis on selle eelduse rakendamise tagajärjed praktikas. Järgmisena analüüsin mõlemale seadusele antud õigustusi etteantud tingimuste valguses. Kasutatud õigustuste analüüsis tuvastan mitmeid olulisi puudujääke ja seletuslikke lünki, mistõttu on tegemist nõrkade õigustustega. Töö tulemuste põhjal kritiseerin avaliku mõistuse teooriaid kahel viisil. Esimene neist leiab, et seni on liiga vähe pööratud tähelepanu avaliku mõistuse kasutamiseks sobiliku institutsionaalse konteksti väljatöötamisele. Teiseks esitan ettenägematu kõrvalmõju argumendi. Nimelt kaasneb laia vaatega otsustamisvõimetuse probleemi tekkimisvõimaluse suurenemine, mille tekkimisel ei tohiks parlament seadust ei vastu võtta ega tagasi lükata. Niimoodi saab vastu võtta ainult väheseid seadusi või riskitakse sellega, et kõik seadused pole kõigile kodanikele õigustatud ja seepärast legitiimsed. Järeldan, et selliste soovimatute tagajärgede vältimiseks tuleb lai vaade tagasi lükata.

Annotatsioon

Antud magistritöös uurin avaliku mõistuse abil kahele Eesti seadusele, milleks on abieluvõrdsuse ja mootorsõidukimaksu seadused, antud õigustusi. Eesmärgiks on kontrollida, kui hästi on nimetatud seadusi õigustatud ja uurida avaliku mõistuse laia vaate rakendamise tagajärgi praktikas. Töö teesiks on, et lai vaade tuleb tagasi lükata. Kasutatud õigustuste uurimisel tuvastan mitmeid probleeme. Uurimistulemuste põhjal kritiseerin avaliku mõistuse teooriad kahel moel. Esiteks pole teooriates piisavalt tähelepanu pööratud sobiliku institutsionaalse konteksti kirjeldamisele. Teiseks toob lai vaade endaga kaasa otsustamisvõimetuse probleemi tõenäosuse suurenemise, mis takistab parlamendil seaduste vastuvõtmist või tagasilükkamist. Kaasnevate negatiivsete tagajärgede vältimiseks tulebki lai vaade tagasi lükata.

Märksõnad: avalik mõistus, Eesti seadused, otsustamisvõimetuse probleem, seaduste õigustamine

Abstract

Applying public reason to selected Estonian laws. Problems in practice and in theory

This master's thesis applies the theories of public reason to two selected Estonian laws, marriage equality and motor vehicle tax, to analyse how well they were justified. The aim is to explore the practical consequences of adopting the broad view, the idea that every exercise of political power ought to be justified with public reason. The thesis argues that the broad view should be rejected. First, an overview is given of the main public reason theories, consensus and convergence, and based on them conditions for justification are identified. Secondly, justifications in both cases are analysed and many problems are revealed, which makes these justifications weak. Finally, two lines of criticism are raised against the theories based on the results. Firstly, public reason theories have paid insufficient attention to developing an institutional context that facilitates the proper use of public reason. Secondly, I present the argument from unintended side effect. I argue the broad view increases the likelihood of the problem of inconclusiveness occurring, rendering the parliament unable to decide whether a law should be accepted or endorsed. This causes several unwanted consequences, and to avoid them, we should reject the broad view.

Keywords: public reason, Estonian laws, the problem of inconclusiveness, justifying laws

Lisad

Lisa 1. Õigustamise tingimuste kokkuvõtlik tabel

Tabel 1. Õigustamisega seotud tingimused

Konsensuse teooria tingimused õigustamisele	Koondumisteooria tingimused õigustamisele
<p>1) On kasutatud õiget põhjust, mis:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) omab sobilikku sisu ehk apelleerib õigluskontseptsioonile ja b) või c); b) on ligipääsetav mõistuspärastele kodanikele; c) on jagatud mõistuspäraste kodanike vahel. <p>2) On esitatud sobilikus vormis:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) esitusviis teeb selgeks, et ei räägita lähtuvalt enda kõikehõlmavast doktriinist. <p>3) Õigustamise tegevusel on:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) esitatud korrektne argument, mis:<ul style="list-style-type: none"> i) sisaldab eeldusi ja järeldust, mis täidavad vastastikkuse kriteeriumit; ii) sisaldab õigeid põhjuseid; iii) täidab otsustavuse kriteeriumit:<ul style="list-style-type: none"> (1) valitud õige põhjus on alistamata; (2) valitud õige põhjus alistab kõiki teisi. iv) põhineb avalikkusele kättesaadavatel empiirilistel andmetel; v) on arusaadav teistele mõistuspärastele kodanikele; vi) on loogiliselt kehtiv; vii) selgitab seoseid eelduste, tõendite, õigete põhjuste ja järelduse vahel; viii) ei sisalda mitteformaalseid arutlusvigu. <p>või</p> <ul style="list-style-type: none"> b) esitatud osaline argument, mis:<ul style="list-style-type: none"> i) sisaldab eelmises punktis a) loetletud tingimusi i)–viii); ii) osad tingimused i)–vii) on täitmata; iii) puuduvaid tingimusi saavad teised täita piisava arutlemisega. <p>4) Õigustamine toimub siiralt:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) sellega tegelev isik on veendunud, et ka teistel on olemas põhjus seaduse toetamiseks/mittetoetamiseks; b) on vaikimisi täidetud tingimus.	<p>1) On esitatud mõistetav ehk piisav põhjus, mis:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) pärineb isiku enda hinnanguid andvate standardite kogumist; b) on talle ligipääsetav piisavas koguses arutlemise korral; c) on relevantne; d) täidab otsustavuse kriteeriumit:<ul style="list-style-type: none"> i) valitud õige põhjus on alistamata; ii) valitud õige põhjus alistab kõiki teisi. e) teised mõistavad, et tegemist on põhjusega selle isiku jaoks tema hinnanguid andvate standardite najal. <p>2) Õigustamisel on:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) arutletud piisavas koguses, jõudes niimoodi mõistetavast põhjusest vastava järelduseni; b) teistele on arutluskäik arusaadav c) pole tehtud arutlusvigu; d) lähtutakse empiiriliselt kättesaadavatest tõenditest. <p>3) Riigivõimu esindajad kas:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) õigustavad lähtuvalt omaenda hinnanguid andvate standardite hulgast; b) või õigustamisel osutavad ühiskonnas leiduvatele põhjustele; c) õigustamisel peab olema täidetud kas a. või b., aga võivad ka mõlemad.

Lisa 2. Juhtumite õigustuste analüüsi tabelid

Tabel 2. Konsensuse teooria tingimuste täitmine abieluvõrdsuse seaduse analüüsis

Argument	Õige põhjus	Täielik argument	Osaline argument	Siiralt esitatud
Positiivsed mõjud vähemusele	X		X	X
Soovimatud tagajärjed	?		X	X
Võrdsuse edendamine	X		X	X
Diskrimineerimise vähendamine	X		X	X
Teiste maailmavaadete diskrimineerimine	X		X	X
Kõikehõlmava doktriini peale surumine	X		X	X
Juurdunud väärtused ühiskonnas	X		X	X

Tabel 3. Koondumisteooria tingimuste täitmine abieluvõrdsuse seaduse analüüsis

Argument	Mõistetav põhjus	Piisavas koguses arutletud	Otsustavuse kriteerium	Isiklik standard	Ühiskonnast leitav põhjus
Positiivsed mõjud vähemusele	X	X			?
Soovimatud tagajärjed	X			X	?
Võrdsuse edendamine	X	X		?	?
Diskrimineerimise vähendamine	X			X	?
Teiste maailmavaadete diskrimineerimine	X			X	X
Kõikehõlmava doktriini peale surumine	X	X		X	X
Juurdunud väärtused ühiskonnas	X	X		X	X

Tabel 4. Konsensuse teooria tingimuste täitmine mootorsõidukimaksu seaduse analüüsis

Argument	Õige põhjus	Täielik argument	Osaline argument	Siiralt esitatud
Keskkonna ja tervise kaitsmine	X		X	X
Pikaajalised eesmärgid	X		X	X
Riigieelarve täitmine	X		X	X
Avaliku ruumi koormuse vähendamine			X	X
Maks kui parim meede			X	X
Võrdse kohtlemise printsiibi rikkumine	X	X		X
Ettevõtjate konkurentsivõime kahjustamine			X	X
Vähemkindlustate kahjustamine	X		X	X
Autostumine pole probleem			X	X
Eraisiku vara puutumatus põhimõte	X		?	X

Tabel 5. Koondumisteooria tingimuste täitmine mootorsõidukimaksu seaduse analüüsis

Argument	Mõistetav põhjus	Piisavas koguses arutletud	Otsustavuse kriteerium	Isiklik standard	Ühiskonnast leitav põhjus
Keskkonna ja tervise kaitsmine	X		X		X
Pikaajalised eesmärgid	X		X		X
Riigieelarve täitmine	X	X			X
Avaliku ruumi koormuse vähendamine	X	X		X	?
Maks kui parim meede	X			?	?
Võrdse kohtlemise printsiibi rikkumine	X	X	X		X
Ettevõtjate konkurentsivõime kahjustamine	X	X	X	X	
Vähemkindlustate kahjustamine	X				X
Autostumine pole probleem	X			X	
Eraisiku vara puutumatus põhimõte	X				X

Non-exclusive licence to reproduce the thesis and make the thesis public

I, Oliver Daniel, grant the University of Tartu a free permit (non-exclusive licence) to reproduce, for the purpose of preservation, including for adding to the DSpace digital archives until the expiry of the term of copyright, my thesis “Avaliku mõistuse rakendamise valitud Eesti seadustele: probleemid praktikas ja teoorias” [“Applying Public Reason to Selected Estonian Laws. Problems in Practice and in Theory”], supervised by Mats Volberg.

2. I grant the University of Tartu a permit to make the thesis specified in point 1 available to the public via the web environment of the University of Tartu, including via the DSpace digital archives, under the Creative Commons licence CC BY NC ND 4.0, which allows, by giving appropriate credit to the author, to reproduce, distribute the work and communicate it to the public, and prohibits the creation of derivative works and any commercial use of the work until the expiry of the term of copyright.

3. I am aware of the fact that the author retains the rights specified in points 1 and 2.

4. I confirm that granting the non-exclusive licence does not infringe other persons' intellectual property rights or rights arising from the personal data protection legislation.

Oliver Daniel
15/05/2025